

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální patologie a sociologie

Faktory rizikového chování v dospívání

Bakalářská práce

Autor: Monika Kuželková
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: PhDr. Václav Bělík, Ph.D.
Konzultant práce: PhDr. Stanislav Pelcák, Ph.D.

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Monika Kuželková**
Osobní číslo: **P12960**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální patologie a prevence**
Název tématu: **Faktory rizikového chování v dospívání**
Zadávající katedra: **Katedra sociální patologie a sociologie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í:

Práce se zabývá aktuálními příčinami rizikového chování a sociálně patologických jevů dospívajících na Novopacku. Dále se zabývá těmi dospívajícími, kteří se, v rámci velkého výskytu těchto jevů od nich distancují a proč – pozitivně naladěni vrstevníci. Výzkum probíhá ve vyšších ročních základních a nižších ročních středních škol. Metodou výzkumu je dotazník.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce:

Seznam odborné literatury:

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

Katedra sociální patologie a sociologie

Datum zadání bakalářské práce:

7. 2. 2014

Termín odevzdání bakalářské práce:

16. 4. 2015

L. S.

doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.

PhDr. Václav Bělík, Ph.D.

děkan

vedoucí katedry

dne

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

Ve Dřevěnici dne

Poděkování

V první řadě bych chtěla poděkovat vedoucímu své práce PhDr. Václavu Bělíkovi, Ph.D. za odborné vedení, věcné připomínky a cenné rady. Dále bych také ráda poděkovala PhDr. Stanislavu Pelcákovi, Ph.D. za pomoc a odborné konzultace při zpracování dat. Děkuji také všem respondentům, kteří se zúčastnili výzkumné části mé bakalářské práce. Nakonec bych ráda poděkovala své rodině a přátelům, kteří mi vyjadřovali oporu a pomoc během celé doby studia. Děkuji za podporu, trpělivost a laskavost.

Anotace

KUŽELKOVÁ, Monika. *Faktory rizikového chování v dospívání*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2015. 68 s., Bakalářská práce.

Bakalářská práce je zaměřena na žáky osmých a devátých tříd základních škol a studenty prvních a druhých ročníků středních škol v Nové Pace. Poukazuje na problematiku rizikového chování u dospívajících. Bakalářské práce nabízí vhled do problematiky rizikového chování a psychosociálních souvislostí tohoto jevu. Dále popisuje období dospívání a změny, kterými jedinci prochází. Věnuje se jednotlivým oblastem rizikového chování a faktory, které toto chování ovlivňují – rodina, škola a vrstevnická skupina. V neposlední řadě se zaměřuje na pozitivně naladěné vrstevníky a smysluplné trávení jejich volného času. Vlastní empirické šetření je postaveno na technice dotazníkového šetření pro žáky osmých a devátých tříd základních škol a studenty prvního a druhého ročníku středních škol v Nové Pace. Cílem je zmapovat rizikové chování v dané oblasti a zjistit, jakou souvislost mají výše uvedené faktory a rizikové chování.

Klíčová slova: rizikové chování, dospívající, socializace v dospívání, rodina, škola, vrstevnická skupina

Annotation

KUŽELKOVÁ, Monika. *Factors of risk behaviour in adolescence*. Hradec Králové: Faculty of Education of the University of Hradec Králové, 2015. 68 pp. Bachelor Thesis.

This thesis is focusing on the eighth and ninth grade students of the primary schools and on the first and second grade students of the high schools in Nová Paka. It points out a serious issue of risky behaviour of young adolescents. The thesis offers an insight into the issue of risky behaviour and psychosocial context of this phenomenon. It describes the period of young adolescence and the changes which individuals undergo during this time. It concentrates on the particular areas of risky behaviour and its influencing factors, such as family, school, and peer groups. Finally, the thesis focuses on the content and upbeat peers and the meaningful fulfillment of their free time. The empirical research is based on questionnaire technique for the eighth and ninth grade students of the primary schools and as well as on the first and second grade students of the high schools in Nová Paka. The aim is to map out risky behaviour in the given area and to observe connections between the mentioned factors and risky behaviour.

Keywords: risk behavior, adolescent, socialization in adolescence, family, school, peer group

OBSAH

ÚVOD	9
1. VYMEZENÍ PROBLEMATIKY DOSPÍVÁNÍ	11
1.1 Fáze dospívání.....	11
2. PROBLEMATIKA RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	13
2.1 Syndrom rizikového chování v dospívání.....	14
3. OBLASTI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ DOSPÍVAJÍCÍCH	15
3.1 Agrese, šikana jako forma agresivního chování a extremismus.....	16
3.2 Závislostní chování - užívání návykových látek a patologické hráčství.....	22
3.3 Rizikové chování spojené s informačními technologiemi.....	26
3.4 Poruchy příjmu potravy.....	29
3.5 Rizikové sexuální chování.....	30
3.6 Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě.....	32
4. SOCIALIZAČNÍ FAKTORY V DOSPÍVÁNÍ	35
4.1 Rodina ve významu socializace v dospívání.....	37
4.2 Význam školy pro rozvoj dospívajících, klima školní třídy, kázeň.....	41
4.3 Vrstevnická skupina jako nejvlivnější subjekt.....	46
5. POZITIVNĚ NALADĚNÍ VRSTEVNÍCI A SMYSLUPLNÉHO TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU	48
5.1 Prosociální chování a altruismus.....	50
6. METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	51
6.1 VÝZKUMNÝ CÍL A HYPOTÉZY.....	51
6.2 VÝZKUMNÝ SOUBOR A PROCEDURA.....	52
6.3 POUŽITÉ METODY ZKOUMÁNÍ.....	53

6. 4 VÝSLEDKY A VYHODNOCENÍ VÝZKUMU	55
--	-----------

6. 4. 2 Výskyt rizikového chování u souboru dospívajících	55
---	----

6. 4. 3 Sociální opora u souboru dospívajících na základních a středních školách.....	59
---	----

ZÁVĚR	63
--------------------	-----------

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	64
-------------------------------------	-----------

PŘÍLOHY

Seznam příloh

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma *Faktory rizikového chování v dospívání*. Výběr tohoto tématu jsem si zvolila po dlouhé úvaze a zamyšlením se nad dnešní společností. Zdravý vývoj a prostředí mladých lidí je podmíněn dobrým rodinným zázemím a dalšími sociálními vztahy mimo rodinu (škola, vrstevníci apod.). Bohužel je nutno říci, že problémů mezi dospívajícími přibývá. Je otázkou, co v mladých lidech vzbuzuje takovou agresi. Jistě souhlasíte, že už sama dnešní doba vzbuzuje agresi i v člověku, který byl dříve vyrovnaný a organizovaný. Na dospělém člověku to ale není znát, už má nějaké návyky, zná normy společnosti a je zvyklý se jimi řídit, nenechá se tím pádem „rozhodit“. U dospívajícího je to jiné, ten chce zkusit nové věci, svět teprve poznává. Základem je samozřejmě rodina, která se má postarat o řádnou výchovu a zamezení vzniku rizikového chování.

Jak je již z názvu patrné, zaměřila jsem se na populaci dospívajících. Dospívání je období, ve kterém člověk formuje své postoje, názory a celkový přístup ke světu jako takovému. Je to období, kdy člověk zažívá první lásky, zklamání, rozhoduje se o své budoucnosti, ale také se mu nabízí zkušenosti s alkoholem, drogami a jevy s tím související, například agrese apod. Na jednu stranu záleží na každém, kterou cestou se dá. Může si toto chování vyzkoušet a upustit od něj. Na stranu druhou ale začíná v hlavách dospívajících převládat myšlenka, že by mohli vykolejit od „moderních“ přístupů jejich vrstevníků, a tak se rozhodnou jít nesprávnou cestou i za cenu, že je to bude něco stát. Každý z nás se jistě setkal se šikanou, zkusil cigaretu nebo alkohol ve věku, kdy by ještě neměl, byl drzý na rodiče a poslouchal: „s tebou ta puberta ale mlátí“. V dnešním světě ale tyto výjevy dospívajících začínají překračovat společenské normy. V poslední době se k nám, především z médií, čím dál víc dostávají informace o rizikovém chování dětí a mládeže související nejen s výše uvedenými jevy.

V mé práci se zajímám o nejčastěji vyskytované oblasti rizikového chování u dospívajících. Mezi ně patří agresivní chování a jeho druhy, šikana jako forma agresivního chování – zde se zmiňuji o stádiích šikany, dále sem v rámci agrese přidávám extremismus pravicový, levicový a Hooligans neboli fotbaloví chuligáni. Za velmi důležité považuji také hovořit o užívání návykových látek, kde se zmiňuji o základním rozdělení na alkohol, tabák a drogy. Vzhledem k tomu, že si dnešní společnost žádá více

perfekcionismu, hovořím zde o problematice nezdravých stravovacích návyků, kde se zmiňuji a mentální anorexii a bulimii a společně s nimi zahrnuji problematiku chorobné péče o vlastní vzhled. V neposlední řadě se zajímám o rizikové sexuální chování, rizikové sporty, rizikové chování v dopravě a rizikové chování spojené s informačními technologiemi. Všechny tyto druhy rizikového chování považuji za aktuální v naší společnosti a hlavně za ty, o kterých by se mělo více mluvit ve smyslu jejich omezení nebo úplného zastavení, protože jsou nebezpečné nejen pro jedince a společnost v současnosti, ale jsou jakousi negativní iniciativou pro budoucnost našich potomků a celého světa.

Dále přibližuji problematiku rodiny, školy a vrstevnické skupiny. To jsou právě ty faktory, které zásadně mohou ovlivnit vznik rizikového chování. Rodina je institucí, která by měla plnit několik funkcí, mezi něž patří funkce výchovná. A ta je pro nás v tomto případě nejdůležitější. Pak teprve se z dětí stávají v prostředí školy žáci a studenti. Škola by měla s rodinou spolupracovat a motivovat žáky a studenty k pozitivnímu myšlení a chování. Nejvlivnější skupinou pro dospívající byla, je a bude vrstevnická skupina, se kterou mladí tráví nejvíce volného času. Proto se snažím přiblížit problematiku smysluplného trávení volného času vedoucího k prosociálnímu chování.

Cílem práce je zmapovat výskyt rizikového chování dospívajících v Nové Pace a zjistit, jakou souvislost mají faktory v podobě rodiny, školy a vrstevnické skupiny s rizikovým chováním, a také zda se jevy navzájem podmiňují. Práce je cílená na tuto problematiku především z důvodu velkého výskytu jevů rizikového chování mezi dětmi a mládeží.

Výzkum proběhl v osmých a devátých ročnících základních škol a v prvních a druhých ročnících středních škol. V mé bakalářské práci jsem použila kvantitativní výzkumnou strategii. Jako výzkumný nástroj byly použity dva typy standardizovaných dotazníků a jeden dotazník vlastní konstrukce. Dotazník vlastní konstrukce mapuje výskyt rizikového chování, standardizované dotazníky zjišťují suportivní třídní klima a sociální oporu. Šetření nedaleko mého bydliště považuji za důležité, tyto jevy totiž nesou ohrožující potenciál nejen pro ně, byť mohou ovlivnit jejich celý budoucí život, ale i pro okolí, ať už to jsou mladší sourozenci, spolužáci nebo naše vlastní děti.

1. VYMEZENÍ PROBLEMATIKY DOSPÍVÁNÍ

Dospívání nebo také adolescence je období mezi dětstvím a dospělostí. Domnívám se, že díky své pestrosti a nejednoznačnosti se stává nejdůležitějším obdobím člověka a to jak z psychické, sociální, tak i z fyziologické stránky. V některých kulturách je tento přechod ritualizován formami, které jsou v naší společnosti nepřípustné. Samozřejmě jsou v některých indických kmenech skoky Naghol, při kterých se z chlapců stávají muži, nebo například obřízka. V naší společnosti se z dítěte stává dospělý, respektive trestně odpovědný, když v patnácti letech dostane občanský průkaz. Není to ale jen důkaz, že je člověk mentálně vyspělý nebo zodpovědný. Nároky naší společnosti se zvyšují a dítě potřebuje větší přípravu a znalost, aby se opravdu mohl stát dospělým v pravém slova smyslu.

Samotný termín adolescence je odvozen z latinského slova *adolescere*, což v překladu znamená dorůstat, dospívat nebo mohutnět. Poprvé bylo použito v 15. století. V českém jazyce ho můžeme označit jako dospívající nebo dorost. Představuje především druhé desetiletí života, tedy od 15 do 20 (22) let (Macek, 2003).

„V tomto období dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. Mnohé změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždy je významně ovlivňují psychické a sociální faktory, s nimiž jsou ve vzájemné interakci. Průběh dospívání je závislý na konkrétních kulturních a společenských podmínkách, z nichž vyplývají požadavky a očekávání společnosti ve vztahu k dospívajícím.“ (Vágnerová, 2005, str. 321)

1.1 Fáze dospívání

Raná adolescence zaznamenává prudké fyzické změny provázené úzkostmi, které mohou být vyvolány nespokojeností s vlastním vzhledem, tělesnými tvary, rychlým růstem nebo sexualitou. Mozek adolescentů se ještě formuje, takže může citlivěji reagovat na alkohol, drogy a jiné podněty, než dospělý člověk. V období střední adolescence je ze strany dospívajícího zaznamenán intenzivní zájem o vrstevníky a především odmítají autoritu u rodičů a pomoc dospělých. Snaží se změnit image pomocí stylu oblékání, účesů, piercingů, tetování a riskantního chování. Takové chování můžeme zaznamenat zejména u těch dospívajících, kteří se nudí, trpí pocitem odcizení, nebo demonstrují

vůči jejich rozpadlým vztahům k blízkým. Třetí a poslední fázi je pozdní adolescence, ve které bývají dospívající smířeni se svou identitou, se svým stylem života. Uvědomují si, že rodiče jsou pro ně zdrojem střechy nad hlavou, jídla a peněz, které prostě potřebují. Chovají je tím pádem v úctě a lásce. V tomto stádiu života si také plánují budoucnost, která je důležitá nejen pro ně, ale pro celé lidstvo (Carr – Gregg, Michael, 2012).

„Dospívající potřebují někoho, s kým si mohou promluvit, kdo jim dodává sílu a pocit jistoty a díky komu cítí, že jsou důležití a že jim někdo naslouchá. Nemusí to být nutně rodič – tuto roli může plnit kamarád, strýček, učitel, trenér nebo některý z prarodičů. Důležité je, aby ve světě dospělých existoval někdo, ke komu má dospívající dobrý vztah a kdo mu může sloužit jako pozitivní vzor“. (Carr – Gregg, Michael, 2012 str. 29)

Pro srovnání Macek (2003) hovoří o časně (rané) adolescenci datované od deseti (jedenácti) do třinácti let jako o období prvních biologických a fyzických změn. Typické je zvýšení zájmu o vrstevníky, a to hlavně opačného pohlaví, tím pádem posílení pohlavního pudu. Další změnou je vývoj kognitivních procesů. Ve střední adolescenci se pohybují dospívající ve věku od 14 do 16 let. Toto období Macek považuje za období úvah a hodnocení. Dospívající se snaží odlišovat od svého okolí, nějak vyniknout, například oblékáním, preferováním specifické hudby apod. je to období hledání osobní identity, tedy jedinečnosti a autentičnosti. Pozdní adolescence je datována od sedmnácti do dvaceti let (či později). Dospívající směřuje k dospělosti, ukončuje svoje vzdělání a snaží se najít pracovní uplatnění. Upevňuje si myšlenku, kam patřit, svoje budoucí plány a cíle.

2. PROBLEMATIKA RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

Asi každý z nás si pod tímto pojmem představí realitu, která nevyjadřuje pro společnost nic dobrého. V následující kapitole hovořím o konkrétních oblastech rizikového chování, které se v současné době vyskytují u dospívajících. Mohlo by se zdát, že rizikové chování bylo, je a bude stále aktuálním tématem k řešení. Podle mě ale nikdy nebylo tolik jevů, které by se u dospívajících vyskytovaly tak, jak dnes. Navíc je nutno říct, že jeden jev rizikového chování se nikdy nevyskytuje samostatně. Například požívání alkoholu může úzce souviset s agresí apod. Proto bych Vás ráda uvedla do této, myslím velmi závažné, problematiky.

Sobotková a kol. (2014, str. 40): *„pojem rizikové chování chápeme jako nadřazený k pojmům problémové, delikventní, antisociální a disociální chování atd. Ty jsou často předmětem konceptů a teorií, které se snaží vysvětlit jejich podstatu buď biologickými nebo psychologickými či sociálními příčinami anebo jejich kombinacemi“.*

Pod tímto pojmem se skrývá chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo pro společnost. Může ohrozit zdraví, život nebo sociální integritu jedince. Je to chování namířené proti zájmům společnosti. (Kikalová a Kopecký, 2014)

Rizika jsou trvalou součástí života a riskování není výjimečnou stránkou chování, má dokonce vztah k osobnímu nebo kolektivnímu prospěchu a vychází z emotivních i racionálních složek. Nebezpečí ale tvoří rizika, která nemají žádné racionální prvky a jejichž negativní důsledky převažují nad pozitivními. (Kříž, 2000)

Skopalová (2010, str. 9) uvádí: *„za příčiny jsou považovány ty skutečnosti, které ovlivňují její existenci. Jde o jevy nebo také celé procesy, které do jisté míry vedou a napomáhají ke spáchání protiprávní činnosti. Rizikové chování je výsledkem vzájemně působících sil a faktorů. Nelze však vždy určit, který z nich má největší díl viny. I přes to bývá na prvním místě uvedena rodina, následuje vliv vrstevnické skupiny.“*

2. 1 Syndrom rizikového chování v dospívání

Většina mládeže se úspěšně vyrovnává s radikálními změnami v organismu, ale v posledních desetiletích stále větší její část přijímá rizikový způsob života, nezřídka s negativními následky pro další život. Jedná se o celosvětový trend. Nejvíce jsou tato fakta sledována a analyzována v USA, a to především od konce devadesátých let. V této souvislosti se hovoří o „nové morbiditě mládeže“. Výzkumy dokazují, že se tyto jevy vyskytují společně, mají často stejné příčiny a rizikové faktory. Proto vlastně tvoří určitý syndrom. (Hamanová, 2000)

V souvislosti s rizikovým chováním můžeme hovořit o tzv. syndromu rizikového chování v dospívání. Znamená experimentování s rizikovými způsoby chování. Dá se považovat za součást vývoje dospívajících a ve většině případů během tohoto období vymizí. To ale neznamená, že jedince může toto chování ohrozit v dalším životě – mám na mysli rizikové chování spojené s překročením hranice trestného činu.

Podle Světové zdravotnické organizace (WHO) jsou adolescenti samostatnou rizikovou skupinou. Syndrom rizikového chování v dospívání (SRCH – D) se dělí na tři složky:

- **zneužívání návykových látek** (klesá věk uživatelů, roste podíl dívčí populace)
- **negativní jevy v oblasti psychosociálního vývoje** (maladaptace, poruchy chování, agrese, delikvence, kriminalita, sociální fobie, sebepoškozování, sebevraždnost)
- **rizikové chování v oblasti reprodukční** (předčasný sex, předčasné rodičovství, časté střídání partnerů, pohlavní nemoci (Sobotková a kol. 2014)

Negativní vliv na rozvoj mladého člověka mohou mít i média. Zejména televizní pořady, ve kterých se objevuje násilí, nevhodné způsoby zábavy nebo agresivita. To se týká také dnes oblíbených počítačových her. Dále pak mohou ovlivňovat vývoj dítěte rodinné faktory, např. nezaměstnanost rodiče nebo obou rodičů. (Vašutová, Panáček, 2013)

3. OBLASTI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ DOSPÍVAJÍCÍCH

V této kapitole hovořím o nejčastějších projevech rizikového chování u dospívajících. Pojem rizikové chování je velmi rozšířený a můžeme si pod ním představit velký výčet rizik, se kterými se v běžné společnosti setkáváme. Já hovořím o těch, o kterých si myslím, že jsou nejzávadnější nebo také nejrozšířenější. Mezi ty, o kterých budu hovořit více, patří agresivní chování a jeho druhy, šikana jako forma agresivního chování – zde se zmiňuji o stádiích šikany, dále sem v rámci agrese přidávám extremismus pravicový, levicový a Hooligans neboli fotbaloví chuligáni. Za velmi důležité považuji také hovořit o užívání návykových látek, kde se zmiňuji o základním rozdělení na alkohol, tabák a drogy. Vzhledem k tomu, že si dnešní společnost žádá více perfekcionismu, hovořím zde o problematice nezdravých stravovacích návyků, kde se zmiňuji a mentální anorexii a bulimii a společně s nimi zahrnuji problematiku chorobné péče o vlastní vzhled. V neposlední řadě se zajímám o rizikové sexuální chování, rizikové sporty, rizikové chování v dopravě a rizikové chování spojené s informačními technologiemi.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) se v souvislosti s primární prevencí zaměřuje na následující projevy rizikového chování žáků:

- agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimedií, násilí, vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie
- záškoláctví,
- závislostní chování, užívání všech návykových látek, netolismus, gambling
- rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, prevence úrazů
- spektrum poruch příjmu potravy,
- negativní působení sekt,
- sexuální rizikové chování (Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, 2013, online)

Všechny tyto druhy rizikového chování považují za aktuální v naší společnosti a hlavně za ty, o kterých by se mělo více mluvit ve smyslu jejich omezení nebo úplného zastavení, protože jsou nebezpečné nejen pro jedince a společnost v současnosti, ale jsou jakousi negativní iniciativou pro budoucnost našich potomků a celého světa.

3. 1 Agrese, šikana jako forma agresivního chování a extremismus

„Dospívání je přirozeně bouřlivým obdobím. Adolescent, který se klube z dětské kukly, nemá totiž rád své měnící se tělo. Musí se utvořit jako nový jedinec. Je to tedy všestranně nebezpečný věk, v němž se výsledky výchovné práce předchozích období projevují extrémním chováním, jestliže jsme se v ní dopouštěli příliš mnoha vážných chyb.“
(Antier, 2004, str. 87)

Agresivní chování

Rozdíl mezi agresí a agresivitou je takový, že agrese znamená výpad nebo útok. Je to jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit. Naproti tomu agresivita znamená útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost člověka mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem (Martínek, 2009).

Existuje několik druhů agrese, o kterých se zmíním v následujícím textu. Agrese neznámá jen jev, kdy jedinec zaútočí proti druhému. Například agrese vybitá na neživém předmětu se vyznačuje tím, že jedinec ukazuje ostatním svou fyzickou sílu, neživé prostředky a jejich následná demolice se stávají prostředkem uvolnění agrese daného jedince.

Martínek (2009, str. 21) tvrdí, že: *„ve většině případů se těmito ničiteli stávají jedinci s nižším sebevědomím, ti, kteří se neumí před ostatními předvést jiným, pozitivním způsobem. Agrese vybitá na neživém předmětu může být i prostředkem zastrašování ostatních.“*

S takovou agresí se můžeme setkat již v mateřských školách, kdy dítě ve vzteku ničí hračky. Na základní škole to pak jsou školní pomůcky nebo vybavení třídy. Odpovědnost za škodu se pak samozřejmě přenáší na zákonného zástupce. V horším případě hovoříme o vandalismu, tedy agresivní ničení věcí. Druhou, brutálnější formou, je agrese vybitá na zvířeti. Jde o formu, kdy rozzuřené dítě nedokáže potlačit své emoce a svou agresi již nevybíjí „pouze“ proti neživým předmětům.

Martínek (2009, str. 23) říká, že: *„My kontakt s živým tvorem vnímáme jako mazlení, ale ve skutečnosti dítě ve svých rukou zvíře drtí a vybíjí si tak vztek na bezbranném tvorovi.“*

Jako příklad tohoto tvrzení je uvedeno dítě, které chová křečka nebo morče, ke kterému by se měl naučit chovat mile a neubližovat mu. Proto se dá říct, že se jedná o formu šikanujícího chování. Třetím typem je autoagrese, tedy agrese namířená proti sobě samému, která může vyvrcholit i sebevraždou. Autor má na mysli autoagresi ve formě sebepoškozování. Do této formy spadá například řezání, škrábání, trichotilomanie (vytrhávání vlasů a chlupů), nebo onychofagie (masivní okusování nehtů). Základem tohoto jednání je vždy velice silné vnitřní napětí, jehož příčinou může být nepřeborné množství podmětů. V mnoha případech se s autoagresí setkáváme právě u dětí, které momentálně prožívají rozvodovou situaci rodičů, příčinou může být i dlouhodobý stres, frustrace nějaké potřeby (Martínek, 2009).

„Suicidální chování bývá spojeno s některými rizikovými faktory, které se vzájemně doplňují a potencují. Za rizikový faktor lze považovat konfliktní rodinnou situaci, rozvod, suicidium v rodině, problematickou školní situaci, sníženou adaptaci mezi vrstevníky, zhoršený zdravotní stav, nízký sociální status rodiny a další. Specifický význam má onemocnění psychiatrickou poruchou, zejména afektivní poruchou a schizofrenií. Se suicidálním jednáním často bývá spojena problematika závislosti. Na pozadí těchto rizikových faktorů dochází nezřídka pod vlivem akutně působících vyvolávajících faktorů k suicidálnímu jednání. Spouštěčem takového chování může být například konflikt s rodiči, učitelem nebo partnerem.“ (Koutek, Kocourková, 2007, str. 45)

Šikana jako forma agresivního chování

V dnešní společnosti se stále více hovoří o tomto pojmu. Na druhou stranu prevence proti šikaně se zdá poněkud zanedbaná. Je to jev rozšířený, ale přesto velmi nebezpečný, hlavně pokud se jedná o dítě, které si nese následky celý život. Šikana znamená opakované týrání oběti, ať už fyzické nebo psychické, formou agrese a manipulace.

Pokud hovoříme o šikaně, musí toto chování splňovat následující podmínky:

- vždy jde o převahu síly nad obětí (psychická, fyzická)
- oběť vnímá útok jako nepříjemný (urážky, ubližování)
- útok může být dlouhodobý, ale i krátkodobý.

MŠMT popisuje šikanování jako jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a opakované užití fyzických a psychických útoků jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím moderních komunikačních prostředků, především prostřednictvím internetu a mobilu. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků (zde je potřeba citlivě zvážit, zda se jedná o šikanu, či jde o projev nedostatečně rozvinutého sociálního citění žáků). Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti. (Rizikové chování ve školním prostředí – rámcový koncept. Školní šikanování, 2013, online)

Stadia šikany

Podle Martínka (2009) je prvním stádiem šikany ostrakismus. Slovo znamená v překladu „střepinový soud“. V této první fázi šikany je oběť vyčleněna z kolektivu, ale ještě jí není nijak ubližováno. S dítětem se nikdo nebaví, nepozdraví ho. Snaží se

proto bránit nadávkami, vztekem atd. Pokud se tak stane, agresor usoudí, že jeho taktiky fungují a svůj tlak proti oběti zvyšuje.

Druhým stádiem je fyzická agrese a psychická manipulace. Tlak na ostrakizovaného jedince se zvyšuje. Zde již začíná bití oběti, kopání, silné slovní urážky. S obětí začíná být manipulováno ve prospěch agresora (nosí tašku, svačiny apod.). Do této fáze také spadá vyhrožování oběti, že nesmí nic říct. Přírozenou reakcí je útěk od strachu (v případě školní šikany to může být záškoláctví).

Třetí stádium obsahuje vytvoření jádra. Agresoři v tomto stadiu vědí, že mají jasnou převahu nad obětí. Začínají tím pádem ovlivňovat celý kolektiv. V případě školy je to školní třída, v případě přátelství parta atd. Říkáme tomu tzv. pyramida šikanování. Agresoři stahují kolektiv na svoji stranu s výhružkou, že jinak budou sami šikanováni. Fyzické a psychické ataky proti oběti se stále zvyšují. Oběť tento tlak již dále nemůže vydržet, a tak začne vyhledávat přítomnost dospělé osoby. V případě školy to může být učitel. Nikdy s ním však nenaváže jakýkoliv kontakt. Nejhorší jsou výhružky od agresora, se kterými se oběť potýká a tím pádem se bojí cokoli říct. Bohužel nadále posluhuje agresorům – nechává se ponižovat, zesměšňovat, nechává si fyzicky ubližovat.

Ve čtvrtém stádiu dochází k vytváření norem. V tomto čtvrtém stádiu je oběť stále více tlačena do podřízené úlohy. Psychika oběti je tak zasažena, že se stane na šikanujícím chování závislá, přijme tuto roli jako normální a přestane se bránit. Na slovo poslouchá a tím dochází k naprosto absurdnímu chování. Oběť si nechává líbit fyzické způsoby šikany – škrcení, lámání prstů, kopání atd. Agresoři jsou v tomto stádiu plně závislí na šikanujícím chování, mají radost z toho, že se jejich oběť bojí, mnohdy ubližují pouze z nudy a pro své pobavení. V některých případech se u oběti mohou objevit známky post-traumatické stresové poruchy.

Poslední páté stádium se nazývá totalita. Stádium totality je poslední, v podstatě neřešitelné. Normy mezi agresory a obětí jsou jasně nastaveny, v kolektivu vládnu agresoři, ostatní je poslouchají na slovo. U obětí dochází k tzv. Stokholmskému syndromu – nedokážou si svůj život bez agresorů představit, vzhlížejí k nim, zcela bezmyšlenkovitě plní jejich příkazy, nechávají si dobrovolně ubližovat. Lze tedy předpokládat, že oběť si ponese následky celý život.

Pokud dojde k pátému stadiu šikany, oběť není schopna za kýmkoliv dojít a svěřit se s jeho problémem. Nesmíme zapomenout, že šikana se postupně vyvíjí, není to otázka jednoho týdne. O to je pro oběť složitější učinit takové rozhodnutí. Prvky šikany jsou většinou neviditelné pro okolí. A pokud si jich přece jen někdo všimne, bývá mu vyhrožováno stejným způsobem, jako oběti. Proto se stává začarovaným kruhem naší společnosti. V souvislosti se šikanou se zde objevuje pojem kyberšikana, který se vyvíjí stejně jako šikana, ale mívá horší dopady na jedince. Souvisí totiž s informačními technologiemi, které v dnešní době používá většina lidí a proto je větší pravděpodobnost těch, kteří zaútočí. Této problematice věnuji samostatnou kapitolu.

Extremismus

Pravicový extremismus (ultrapravaice) vychází z autoritářství, krajního nacionalismu, rasismu a xenofobie. V dnešní době začínají příznivci splývat s ostatními, ne jako v devadesátých letech dvacátého století, kdy se vyznačovali subkulturou skinheads. I když preferují oblečení značky např. Everlast, Aggressive apod. Pod nenápadným zevnějškem bychom často mohli najít tetování s nacistickou symbolikou. V poslední době se toto hnutí přiklání k antisemitismu a bojuje proti levicovým extremistům. Navíc se začíná objevovat výrazný sklon k násilí, hlavně na fotbalových zápasech. V ČR existuje těchto subjektů hned několik – např. Radical Boys Brux (Most) nebo Antiantifa (celá ČR). Pravicoví extremisté se často setkávají na uzavřených hudebních koncertech. Největší centra se vyskytují na severní Moravě, v severních Čechách, a také v Praze nebo Brně. (Sobotková a kol., 2014)

Hooligans (chuligáni). Za chuligány považujeme radikální, hlavně fotbalové fanoušky. Pro dospívající je těžké stát se členem pravice, a proto tíhnou k připojení Hooligans, kam je lehké se dostat. Je to hlavně z důvodu jejich mladistvé síly, agresivity a fyzické převahy (často se dospívající věnují bojovým sportům jako je box atd.). Většina členů je pravicově zaměřená. Na levici zůstávají v ČR jen Bohemians 1905 a Pardubice. Poslední dobou se stává novým trendem přesun chuligánů do předem domluvených míst, často daleko od stadionu, většinou ještě před začátkem utkání. Tam se odehrávají bitky podle přesně domluvených pravidel a s daným počtem účastníků. Bohužel jsou stále častější bitky tzv. *under twenty one*, kde právě dospívající mohou ukázat svou fyzickou sílu a projevit se jako bojovníci. (Sobotková a kol., 2014)

Levicový extremismus vede k naprosté sociální rovnosti, odstraňuje sociální hierarchii a tím vede k vytvoření „nového člověka“. Její členové se neskládají z takového počtu mladistvých, jako u pravice. Jedná se spíš o revoltující životní styl, který se váže na hudební scénu. Od zbytku společnosti se členové liší např. účesem (dredy, barevné vlasy), záměrně zanedbaným oblečením, specifickými doplňky (výrazné náušnice, piercing, tetování). Jejich setkání probíhá na koncertech či festivalech, které jsou veřejně přístupné. Levicová scéna je rozdělena do několika názorových proudů, ne jako u pravice, kde je idea jasně daná. Levičáci bojují podle své úvahy za komunismus, trockismus, marxismus, anarchismus, antifašismus nebo dokonce nacionální bolševismus. Hlavním představitelem v ČR je Antifašistická akce (Antifa). Členové se často věnují bojovým sportům, aby tak mohli dokazovat fyzickou sílu proti pravicově zaměřeným. (Sobotková a kol., 2014)

Lebeda (2013) uvádí příčiny extremismu:

- Sociálně psychologické aspekty (mentální dispozice, která je spojena s nespokojeností společenského života, následuje frustrace)
- Politické aspekty
- Stav společnosti (ekonomický, sociální, morální)

Stav extremismus je v dnešní společnosti na pováženou. Je ale jisté, že se proti němu musí bojovat. U nás jsme nepochybně, v závislosti na typu extremismu, v největší míře svědky fotbalových chuligánů. Musíme myslet na to, že na fotbalových zápasech se nachází rodiny s dětmi, pro které jsou chuligáni obzvlášť velkým rizikem. V porovnání se světovým extremismem jsou naši rozbouření fotbaloví fanoušci jen malým zlomkem toho, co se dozvídáme v posledních měsících z médií, jako např. problematika Islámského státu, nicméně je nutná obrana a prevence těchto jevů, aby se nezačaly vyskytovat ve větší, brutálnější formě.

3. 2 Závislostní chování - užívání návykových látek a patologické hráčství

Užívání návykových látek

Je známo, že ve společnosti užívání návykových látek dospívajícími, není nic neobvyklého. Bohužel je tu ale fakt, že většina těchto jedinců nedosáhla plnoletosti a tím pádem se dopouští protiprávního jednání, ale především se chová rizikově nejen k sobě, ale i ke svému okolí. Motivací k tomuto chování může být touha po vzrušení, vybočení ze stereotypu, vyhledávání dobrodružství, experimentování, ale i tlak vrstevníků. Výše jsem se zmiňovala o nejoblíbenějších návykových látkách a jejich spotřebě. Nyní objasním, jak mohou být jednotlivé látky nebezpečné nejen v souvislosti se zdravotními problémy. Podrobněji budu hovořit o alkoholu, tabáku a drogách. V neposlední řadě se zmíním o patologickém hráčství, které také spadá do problematiky závislostního chování.

Nejvíce užívanými látkami jsou u nás, ale i v ostatních evropských státech podle výzkumů, alkohol a tabák. Pravidelné kuřáky tvoří asi 30% dospělých a podobné množství mladistvých Čechů. Ti si neuvědomují zdravotní následky, které mohou být opravdu vážné. Na tyto následky umírá v České Republice každý pátý kuřák. Spotřeba alkoholu ale také stále roste. V roce 2010 to bylo průměrně 16,45 litrů na osobu ročně, což řadí Českou republiku na druhé místo v celosvětové spotřebě alkoholu. Absolutními „vítězi“ jsou Moldavané s 18,22 litry na osobu ročně. Spotřeba je tolerována, ačkoli zdravotní problémy a dopady bývají, stejně jako u tabáku, vážné. (Sobotková a kol., 2014)

Alkohol

Požívání alkoholu sebou může nést zdravotní i sociální důsledky. Užívání alkoholu u dospívajících se mírně změnilo od poloviny devadesátých let minulého století. Chlapci častěji požívají pivo a destiláty, děvčata pijí více vína a destilátů. Nadměrně (pět a více sklenic při jedné příležitosti) si dopřává podle posledních výzkumů 21% šestnáctiletých studentů. Alkohol proto zůstává u skupiny dospívajících stále závažným problémem. Podle WHO (Světové zdravotnické organizace) umírá na nadměrné požití alkoholu 9% osob ve věku 15 – 29 let, což představuje 320 000 mrtvých ročně. WHO

také poukazuje na to, že 30% z celkové světové produkce alkoholu představují podomácku vyrobené a pašované lihoviny. Zdravotní následky abúzu alkoholu mohou být somatické nebo psychické. Mezi somatické můžeme zařadit infekční nemoci, zhoubné nádory, nemoci žláz s vnitřní sekrecí, poruchy výživy a přeměny látek, nemoci krve a krvetvorných orgánů, nemoci nervové, nemoci oběhové soustavy, nemoci trávicí soustavy, nemoci kůže a svalů, úrazy a otravy nebo fetální alkoholový syndrom. Do psychických poruch pak patří psychická závislost na alkoholu, postižení intelektu, poruchy osobnosti, syndrom z odnětí, delirium tremens, alkoholická halucinóza, Korzakova alkoholická psychóza, paranoidní alkoholická psychóza a patická opilost. (Sobotková a kol.)

Tabák

Jak víme, tabák je stejně jako alkohol legální drogou. Zároveň je drogou, která je nejrozšířenější a která má nehorší dopady na lidské zdraví. Závislost na tabáku je vnímána jako nemoc, především z lékařského hlediska. Každé šesté úmrtí v České Republice má na svědomí právě závislost na tabáku. Je dokázáno, že se kuřáci okrádají v průměru o patnáct let života. Kouř z tabáku obsahuje 4 – 5 tisíc různých složek, které škodí zdraví. Mnoho z nich je rakovinotvorných a nejspíš jen jedna z nich způsobuje fyzickou závislost – nikotin. Kouření představuje spíš psychickou závislost, která vzniká velmi rychle a je těžké ji odstranit. Stejně jako u alkoholu a drog ale platí, že čím dříve se svým zlozvykem člověk začne, tím vyšší riziko závislosti si tvoří. (Geisslerová a spol., 2012)

Drogy

Nejčastějším důvodem užívání drog bývá uniknout problémům a potřeba povzbuzení. Užívání je spojeno s jistým druhem zábavy a s názorem, že s drogou dostává život smysl, a že drogy přinášejí užitek. Drogová závislost je také ale často spojená s krádežemi a kriminalitou. Nejčastěji užívanou drogou je podle národního monitorovacího střediska ČR konopí a jeho deriváty (34%), následuje extáze (10%). Nejčastěji se užívání vyskytuje u dospívajících a mladých dospělých ve věku 15 – 34 let. Tvrdé drogy užívá se všech uživatelů 26% pravidelně. Nejvyšší míra prevalence se vyskytuje na tanečních akcích a v prostředí (noční) zábavy. Je zde populární především konopí, extáze, dále pervitin, kokain a halucinogeny. Injekční aplikace mezi všemi uživateli perviti-

nu a heroinu poklesla, běžná je aplikace Subutexu, což je syntetický opiod užívaný k substituční a detoxifikační léčbě závislosti na opiátech a opioidech. První kontakt s drogou bývá ve věku 13 (25%) až 15 let za přítomnosti vrstevníků. Průzkum v roce 2011 potvrdil výrazně vyšší zkušenost chlapců s konopnou drogou. (Sobotková a kol., 2014)

„Dostane – li se dospívající do kontaktu s návykovými látkami, rychle nachází svoji identitu. Ve skupině toxikomanů se cítí jako plnohodnotný kvalitní člověk, zdánlivě se odpoutá od rodičů – žije ve skupině zcela nezávisle, dokáže se o sebe postarat /co na tom, že protizákonně/. Nachází alespoň zpočátku pocit sounáležitosti, umí se vypořádat se strachem a bolestí /chemicky/.“ (Šulová, 2000)

Rizikové faktory	Doména	Protektivní faktory
Nedostatek rodičovské kontroly	Rodina	Posílení podporu rodiny.
Chudoba	Komunita, prostředí	Silné komunitní vazby
Užívání drog v referenční skupině	Vrstevníci	Zvyšování akademických kompetencí
Problematické chování v předškolním věku	Osobnost	Kontrola impulzivity, včasná diagnostika intervence
Užívání drog u rodičů	Osobnost, rodina	Podpora životních šancí
Choroby, dlouhodobá hospitalizace	Osobnost	Silné rodinné vazby, rehabilitace
Institucionální výchovná péče	Osobnost	Podpora vazeb v původní rodině a rodinném klimatu, náhradní rodina, psychoterapeutické a socioterapeutické programy
Nezaměstnanost	Komunita, prostředí	Podpora životních šancí a vlastních kompetencí
Poruchy chování a jiné rizikové chování	Osobnost	Posílení kontrolních mechanismů, podpora rodinných vazeb, selektivní a indikovaná prevence, psychoterapie...

Tabulka 1 Rizikové a protektivní faktory uživatelů drog

Podle MŠMT (2012) lze užívání návykových látek považovat za rizikové chování, na kterém se podílí mnoho faktorů. Vydefinování rizikových faktorů pomáhá najít vhodné a účinné intervence a předcházet hlubším negativním dopadům, které ovlivňují rozvoj osobnosti a uplatnění mladého člověka v životě. V následující tabulce můžeme vidět rizikové a protektivní faktory užívání drog s ohledem na rozhodující doménu. (Rizikové chování ve školním prostředí – rámcový koncept: Návykové látky – drogy, 2013, online)

Patologické hráčství

Znamená chorobnou závislost na hraní hazardních her. Dospívající, kteří kompulzivně hrají, měli často potíže i dříve a hraní jim poskytuje možnost úniku. S jejich problémem může být spojena například škola, přátelství, rodinné vztahy, sebeúcta apod. Nebo se u nich už dříve často projeví sklony k závislosti, které souvisely například se závislostí na alkoholu nebo jiných látkách. Je také možné, že dospívající hráč má sklon k depresi. Korelaci mezi gamblerským a depresí potvrzuje řada odborníků. Dalším důvodem může být predispozice k sociopatii. Sociopat je člověk, který se nenechá poučit pokusem a omylem, chybí mu pocit závazku, trpí nezodpovědností a nedokáže tím pádem usoudit, zda jedná správně nebo špatně. Posledním možným důvodem je ten, že dospívající vyhledává vzrušení, touží po vysoké hladině adrenalinu, normální každodenní život je pro něho nudný apod. Následky patologického hráčství mohou být přitom fatální – úzkost, krádeže, emocionální zhroucení, deprese, sebevražedné myšlenky apod. (McDowell a Hostetler, 2013)

Nepřímé rizikové faktory zahrnují biologické faktory, především genetickou dědičnost. Poté to jsou faktory spojené s prostředím, jako je zanedbání při výchově, účast rodičů na hazardu, účast skupiny vrstevníků na hazardu, nižší příjem, nižší vzdělání, společenská přijatelnost hazardu, snadná dostupnost příležitostí apod. Mezi přímé rizikové faktory řadíme za prvé mylné chápání nebo nedostatek znalostí o hazardu – nepochopení skutečnosti, že většina výsledků hazardu je náhodná a nezávislá na předchozích výsledcích, pravděpodobnost výhry je v neprospěch hráče, hazard slouží určité psychologické potřebě dotyčného – dočasný únik od problémů, forma vzrušení, za druhé velikost odměny a četnost hazardu v rané fázi hráčství. (Williams a spol., 2012)

3. 3 Rizikové chování spojené s informačními technologiemi

Problematiku týkající se informačních technologií a rizik s nimi spojených jsem si vybrala hlavně proto, že souvisí s rozvojem dnešní doby. K tomuto tématu jsem se již dostala v kapitolách o šikaně a rizikovém sexuálním chování. V následujícím textu budu věnovat informačním technologiím a rizikům spojených s nimi pozornost. Rozvoj nových komunikačních a informačních technologií se dotýká především mladé generace. Právě v období dospívání mají na člověka tyto nástroje největší vliv. Tito jednotlivci si nedokážou představit život bez internetu, chytrých telefonů, v nich tak snadno dostupných sociálních sítí atd.

Kraus (2001) uvádí, že média spoluutvářejí duchovní svět a hodnotovou strukturu každého z nás. Děti a mládež přesvědčují o své nepostradatelnosti a jedinečnosti a ve svých důsledcích tak posilují jeho identitu.

S novými technologiemi vznikly nové termíny, např. kyberprostor – kybernetický prostor. Označuje virtuální svět, který je tvořen prostředky nových médií a moderními technologiemi, jako jsou počítače, mobilní telefony, internet atd. Kyberprostor je protikladem reálného světa. V kyberprostoru lidé nevystupují jako fyzické bytosti, uživatelům umožňuje využívat nebo dokonce zneužívat prostředků (nových médií), které nabízí. Negativním termínem je také netholismus, což znamená závislost na výše zmíněných informačních technologiích. V souvislosti se zneužíváním nových médií, především internetu, vzrůstají v posledních letech sociálně patologické jevy. Nejčastějšími sociálně patologickými jevy spojenými s informačními technologiemi jsou:

- nezákonné získávání osobních dat uživatelů internetu
- krádeže identity
- kyberstalking a další projevy kybernásilí
- kyberšikana

Kyberšikana

Kyberšikanu definujeme jako záměrné chování (jednorázové s dlouhotrvajícím účinkem nebo opakované) s cílem zesměšnit, ponížit, urazit, znevýhodnit, vydírat, omezovat jednotlivce nebo skupinu, a to za použití moderních technologií. Nejčastějšími prostředky jsou mobilní telefony a internet. Bohužel jejich dostupnost přináší oběti pocit, že nelze uniknout, že se daný čin může kdykoliv opakovat. Následky kyberšikany mohou způsobit psychické, somatické nebo psychosomatické potíže. Dále pak mohou převládat pocity méněcennosti, nechutenství, bolesti břicha, hlavy atd. Zvláště v období dospívání, kdy si jedinec dotváří svou identitu, může mít kyberšikana vliv na jeho sebehodnocení, sebeúctu nebo sebevědomí. (Vašutová, Panáček, 2013)

Černá (2013) uvádí základní prvky kyberšikany:

- děje se prostřednictvím elektronických médií
- opakovaně
- agresivní akt ze strany útočníka
- mocenská nerovnováha
- oběť vnímá toto jednání jako nepříjemné, ubližující.

Projevy kyberšikany

Černá (2013) hovoří o těchto projevech kyberšikany:

Vydávání se za někoho jiného, jinak řečeno impersonace. Agresor se v online prostředí vydává za oběť. Používá například fotky oběti a fakta, vytvoří falešný profil apod. Nebezpečné je zejména to, že agresor může komunikovat s přáteli oběti a tím značně narušit jejich sociální vztahy.

Vyloučení a ostakizace. Oběť je vyloučena z nějaké skupiny, do které by chtěla či měla patřit. Bývá důsledkem frustrace mladých lidí, kteří chtějí někam patřit. Například na Facebooku může být člen vyloučen z online hry apod.

Flaming. Znamená hádku, která proběhne mezi dvěma nebo více uživateli nějakého virtuálního prostředí (diskuze, chat apod.). Setkáváme se s nadávkami a urážkami, při-

čemž někteří jedinci tyto hádky záměrně vyvolávají. V tomto případě je sílem agresora poškodit oběť.

Kyberharašení a kyberstalking. První pojem znamená opakované posílání zpráv agresorem, které oběť vnímá jako nepříjemné a snaží se ji ukončit. Kyberstalking je pak také opakované zasílání zpráv agresorem, ale zprávy obsahují výhrůžky, útočná a zastrašující sdělení, případně vydírání. Může přejít až k fyzickému ohrožení. To je hlavní rozdíl mezi těmito dvěma jevy.

Pomlouvání. Jedná se o sdělování nepravdivých informací o druhém. Cílem je nějaký druh sociálního poškození, vyloučení. Pomlouvám se v kyberprostoru těžko brání, zprávy se totiž rychle šíří.

Odhalení a podvádění. Znamená zveřejnění informací o oběti těm, pro které tyto informace nejsou určeny. Nejčastěji se jedná o informace osobního nebo intimního charakteru včetně fotek, videí, celých konverzací atd.

Happy slapping. Tento pojem lze nejlépe vyjádřit na příkladu. Neznámý kolemjdoucí byl napaden jedincem či skupinou dospívajících a fyzicky atakován, například zfackován. Zároveň celou situaci někdo natáčí a video pak zveřejní na internetu. Fyzické útoky se mohou stupňovat až na hranici zákona.

Celkově se dá říci, že kyberkultura a kybersvět je nám blíž, než si myslíme. V dnešní době nemůžeme ze svých životů odstranit technologie, i kdybychom se sebevíc snažili. Jsou součástí našich denních potřeb. Kdykoliv potřebujeme vybrat peníze, zaplatit účet za elektřinu, přivolat pomoc atd., používáme k tomu technologie. Vše se zdá být snadné, ale také se pod touto pohodlností skrývají ledajaká nebezpečí, o kterých je dobré vědět, případně vědět, na koho se obrátit, pokud se dostaneme do problémů.

3. 4 Poruchy příjmu potravy

Stravování a stravovací návyky jsou důležitou kapitolou rizikového chování u dospívajících. Nezdravé stravovací návyky znamenají především výskyt poruch příjmu potravy, se kterými může dojít k onemocnění jako je mentální anorexie nebo bulimie. Mentální anorexie je vnímána jako psychické onemocnění, které spočívá v odmítání potravy. Bulimie znamená naopak záchvatovitě nutkání se přejídat a následně s pocitem viny vyprázdnit žaludek zvracením. Poruchami příjmu potravy trpí většinou dívky. Velkým problémem zůstává doprovázené rizikové chování, jako je sebepoškozování, sebevražednost, užívání drog a alkoholu, deprese nebo také rizika v podobě „pro ana“ blogů, které dívkám ukazují nereálný svět s mottý jako je např. „budu raději mrtvá než tlustá“ (Sobotková a kol., 2014)

Mentální anorexie znamená návykové držení diet, úmyslné hladovění, které je z části způsobeno nutkavou touhou po dokonalosti. Kromě diet sem patří i nadměrné cvičení. Lidé trpící bulimií obecně nebývají příliš hubení, oproti mentální anorexii, proto se neprojevuje tak viditelně. (McDowell a Hostetler, 2013)

Kromě mentální anorexie nebo bulimie vstupuje na scénu také ortorexie, která představuje posedlost, přehnanou péči o zdravou výživu. Jedinci se v tomto případě zajímají pouze o to, co jedí, odkud potraviny pocházejí a jaká je jejich výživová hodnota. Jistými variantami ortorexie a vegetariánství nebo veganství. Toto jednání může vést k zanedbávání rodiny, práce, zájmů atd. V souvislosti s chorobnou péčí o vlastní vzhled můžeme hovořit o fatorexii nebo bigorexii. Jedinci trpící fatorexií mají trvalou potřebu být snědí, opálení. Dosahují toho buď vytrvalým sluněním, nebo pak nezdravým pobytem v soláriích. Bigorexie znamená zaměření se na přehnaně vypracovanou svalnatou postavu, tím pádem takoví jedinci tráví většinu svého času v posilovnách. To může vést k zanedbávání okolních zájmů.

Všechny tyto poruchy příjmu potravy mají společné to, že se je nemocní snaží před svým okolím utajit. Často své problémy nepřiznají ani sami sobě. Klíčovou roli hraje psychika. Přitom zdravotní následky těchto poruchy mohou být až smrtelné. (Geisslerová a spol., 2012)

3. 5 Rizikové sexuální chování

V období dospívání je přirozené, že chce jedinec zjišťovat možnosti vlastní sexuality. Na svém těle prožívají dospívající nejen různé hormonální změny, ale většina z nich není připravena na hormonální přílivy a překvapení, která se odehrávají jako přirozená fyziologická součást adolescence. Musejí se teprve naučit, jak ovládat svá sexuální nutkání. Fyzické pocity v nich mohou zanechat pocit zmatku a strachu. (McDowell a Hostetler, 2013)

Vedoucí adolescentní problematiky Světové zdravotnické organizace Dr. H. Friedman říká, že v současné době tlačí na mladé lidi mnoho faktorů, aby začali žít sexuálně ještě před svatbou – to má psychologické, fyzické, i sociální důsledky pro ně a jejich děti. Podle Světové zdravotnické organizace sexuální zdraví představuje souhrn tělesných, citových, rozumových a společenských stránek člověka jako sexuální bytosti, které obohacují osobnost, zlepšují její vztahy k lidem a rozvíjejí schopnost lásky. Předpokladem je osobní zralost, které většina dosahuje až v pozdní adolescenci (po 18. roce). (Hamanová, 2000)

„Sexuální chování lidí je výsledkem dlouhého evolučního procesu. V moderním chápání sexuality se neustále uplatňuje koncepce sexuálního pudu. Je to vlastně představa, že sexualita je podobnou potřebu jako potrava nebo pití, její aktivace je spuštěna vnitřním nedostatkem, v jehož důsledku je jedinec nucen tuto potřebu uspokojit.“ (Kniha a kol., 2014, str. 23)

Nejčastějším zdrojem sexuality je v dnešní době internet, který se v tomto směru stává nebezpečným v souvislosti kyberšikanou atd. Následujícími zdroji mohou být kamarádi nebo tiskoviny. Bohužel se dá říci, že rodina nebo škola jsou jako zdroj prevence rizikového sexuálního chování v současné době nedostačující. S objevováním sexuality se dospívající mládež vystavuje řadě rizik, o kterých mnohdy nemá ani tušení. Tato rizika představují nejen předčasný sexuální život nebo pohlavní nemoci, ale také zneužívání alkoholu a drog. Pokud instituce neplní svou funkci tak, aby působily preventivně, dopady na dospívající mohou být zdraví nebo život ohrožující.

Nebezpečným faktem v opačném smyslu, tedy namířeno proti dospívajícímu, je sexuální zneužívání a to dokonce i vlastním rodičem nebo příbuzným, což ovlivňuje vývoj psychiky jedince a tím pádem si nese následky celý život. Touto problematikou se ale zabývat nebudu, neboť nespadá do oblastí rizikového chování páchaného skupinou dospívajících.

Dalším nebezpečím z oblasti sexuální patologie je fakt, že mnoho jedinců si na internetu prohlíží pornografické stránky, které jsou dnes tak snadno dostupné. Studie Dr. Jennigse Bryanta dokazuje, že velké procento žen i mužů zkouší sexuální techniky, které shlédli na webu. Pornografie tedy může mít na lidské sexuální chování silný vliv podporující napodobování. Ukázalo se, že dospívající vystaveni pornografii mají pak větší pravděpodobnost souhlasit se skupinovými sexuálními vztahy, homosexuálními styky a vážnými sexuálními úchylkami. (McDowell a Hostetler, 2013)

Myslím si, že ať už internetové nebo jiné zdroje pornografických materiálů mohou souviset se zvyšující se agresí u dospívajících jedinců, zvláště u těch společensky frustrovaných. Mám na mysli se zvyšující se počet znásilněných dívek. Je otázka, zda nejsou některé dívky provokatéry těch, ze kterých se pak stávají agresoři. Pokud čelí sociálně znevýhodněný jedinec sociální exkluzi a drží v sobě vztek, pak při jeho vybuchnutí může být obětí právě dívka, která se chce líbit jeho sokům, tedy sociálně přijatým, nebo dokonce oblíbeným jedincům. Myslím si, že v praxi by se takové případy jistě daly dohledat.

3. 6 Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě

Z hlediska masového rozšíření se jedná o relativně novou formu rizikového chování. Toto rizikové chování lze definovat jako záměrné vystavování sebe nebo druhých nepřiměřeně vysokému riziku újmy na zdraví nebo dokonce přímému ohrožení života v rámci sportovní činnosti nebo v dopravě. (Vymezení rizikového chování, 2011, online)

Jde o vědomé hazardování, na rozdíl od extrémních sportů. Roli hraje skutečné a dostatečně vysoké riziko smrti nebo zranění. Je to jen jiná forma ruské rulety, při které se nebere ohled na běžné meze, zákony, vlastní ani cizí životy. Nejsou to jednotlivé vyhraněné disciplíny, spíše určité aktivity blízké kaskadérům, filmovým, počítačovým nebo komiksovým hrdinům, mnohdy ve spojení s alkoholem nebo i drogami. Účastníci těchto aktivit si své počínání často natáčejí, dokumentují a trumfují se odvážnějšími kousky. Všechny tyto aktivity jsou velmi nebezpečné a často končí tragicky nejenom pro samotné aktéry, ale i pro nevinné lidi, kteří byli v nesprávnou dobu na nesprávném místě. Pro aktéry těchto zábav je to dobrodružství, vzrušení, únik z nudy, vyhranění se proti "obyčejným" lidem. Mnoho z těchto aktivit je za hranicí zákona, velmi často přímo souvisí s kriminalitou mladistvých, drogami, apod.

Patří sem mimo jiné:

- závody na motorkách nebo v autech za běžného provozu
- co možná největší porušení dopravních předpisů
- extrémní sjezdy na kolech např. do lomů, skoky na kolech běžně končící těžkými pády
- dříve popsané extrémní sporty, ovšem realizované s maximálním rizikem (skoky do neznámé vody sjíždění divoké vody za povodní, extrémní bivakování pod lavinovými svahy, horolezectví bez jištění, apod.)
- zkratování elektrického vedení (darkeři)
- přeskakování mezer mezi domy ze střechy na střechu

- polykání ohně, plivání ohně (hořlavina se nasaje ústy a pak se vystříkne přes hořící plamen)
- přebíhání před auty s cílem, kdo nejtěsněji přeběhne
- střílení a házení kamenů na jedoucí auta, vlaky, pokládání předmětů na koleje
- jízda mezi vagóny metra, tramvaje, jízda na zadním nárazníku tramvaje
- anonymní poplašné telefonáty
- krádeže pro zábavu, odstraňování vík od kanálů. (Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě – Adrenalinové a hazardní zábavy, 2010, online)

Podle MŠMT můžeme rizikové chování v dopravě obecně charakterizovat jako takové jednání, které vede v rámci dopravního kontextu k dopravním kolizím a následně k úrazům nebo úmrtím. Dělíme ho zejména podle cílové skupiny, o které pojednáváme.

Základní dělení představují motorizovaní a nemotorizovaní účastníci dopravy:

- a) chodec,
- b) cyklista,
- c) cyklista v městském prostředí,
- d) cestující hromadnou dopravou,
- e) spolujezdec v motorizovaném vozidle,
- f) řidič mopedu nebo motocyklu s objemem do 50 cm³.

Druhým kritériem pro dělení je věk cílové skupiny. Z pohledu prevence ve školách je nejvýznamnější dopravní výchova, která začíná na prvním stupni základních škol (navazuje na předškolní dopravní výchovu) a trvá až do prvního ročníku středních škol.

Dělení podle věku:

1. stupeň základní školy – chodec, cyklista a cestující hromadnou dopravou,
2. stupeň základní školy – cyklista v městském provozu,
3. střední škola – cyklista v městském provozu, řidič mopedu a motocyklu do 50 cm³, spolujezdec.

Dělení podle typu rizikového chování:

- rizikové chování způsobené vlivem návykových látek (alkohol a jiné drogy),
- rizikové chování způsobené neznalostí dopravních předpisů,
- rizikové chování způsobené osobnostními faktory (agresivní jednání, vyhledávání vzrušujících zážitků, depresivita, přeceňování vlastních schopností). (Rizikové chování ve školním prostředí – rámcový koncept. Rizikové chování v dopravě, 2013, online)

Rizikové sporty, nebo také extrémní sporty a rizikové chování v dopravě se stávají čím dál pravděpodobnějšími, neboť dopravních prostředků, nebo také nových sportů přibývá. Je patrné, že přibývá také jedinců, kteří si evidentně neváží svého života a pokouší osud. Stačí se podívat na různá videa na YouTube, ze kterých jde mráz po zádech. Proti takovému rizikovému chování nejspíš prevence neexistuje, každý si proto musí vybudovat prevenci sám svou obezřetností a smyslem pro zdraví.

4. SOCIALIZAČNÍ FAKTORY V DOSPÍVÁNÍ

Socializace propojuje jedince se společností. Z biologického tvora jako jedince se stává člověk – kulturní a sociální bytost, která jedná v rámci jisté tolerance podle uznávaných pravidel, směřuje své chování ke společensky přijatelným normám a hodnotám a plní individuální očekávání a role. (Havlík a Kořa, 2007)

„Dítě se lidskou bytostí stává až v průběhu procesu, který nazýváme socializace. V podstatě se jedná o celoživotní proces učení. V průběhu života se neustále dostáváme do nových rolí, se kterými jsme se do té doby nesetkali a znovu se musíme učit, jak v nich obstát. Jedná se o proces seznamování se člověka s konkrétním kulturním prostředím jeho rodiny a osvojování si kulturních způsobů a interpretace společnosti.“ (Lašek, Loudová, 2013, str. 16)

Nakonečný (1995) uvádí základní aspekty socializace:

1. Osvojení základních kulturních návyků
2. Užívání předmětů denní potřeby v souladu s jejich funkcí
3. Osvojení mateřského jazyka a dalších forem sociální komunikace
4. Osvojení základních poznatků a přírodě a společnosti
5. Orientace v základních společenských normách a hodnotách
6. Osvojení sociálních rolí přiměřených věku a pohlaví
7. Osvojení sebekontroly a regulace chování, prosociální jednání

„Neúspěch socializace je problémem jak pro jedince (jeho společenské vyloučení), tak pro společnost (sociální deviace). Je pravděpodobný tam, kde nebyly vytvořeny vhodné podmínky, např. kde rodina nebyla ustavena, v nefunkčních či disfunkčních rodinách, nejvýrazněji v případech dětí zanedbávaných či týraných.“ (Havlík a Kořa, 2007)

Socializaci vnímám jako začlenění jedince do společnosti jako koloběhu života. Kolem dospívajícího člověka se stále prolínají tři složky: rodina, škola a vrstevnická skupina, kterou dospívající považuje v tomto období za nejdůležitější. Nejdůležitější

složkou ale stále zůstává rodina, byť si vůči rodičům může dospívající vypěstovat nenávisť. A to hlavně z důvodu pravidel, hranic a autority, kterou rodiče vyžadují. Časté jsou také konflikty se sourozenci a jinými členy rodiny. Ve škole se může dospívání projevit zhoršením prospěchu, nepozorností, odmítáním, nebo dokonce záškoláctvím. Co se týče skupiny vrstevníků, mohou se objevit znaky nezájmu, agresivity nebo tajnůstkářství. To vše a mnoho dalšího se může projevit v období dospívání jako rizikový faktor. V následujících kapitolách budu hovořit o těchto třech činitelích, které zásadně mohou ovlivnit a ovlivňují chování v dospívání.

Sobotková a kol. (2014, str. 95) tvrdí, že: „*klíčovou roli při vzniku antisociálního chování v období adolescence hraje prostředí, ve kterém se dospívající pohybují. Hlavní kontexty socializace v dětství a dospívání představují rodina, škola a prostředí vrstevníků*“.

Rodina, škola a vrstevnická skupina

Nyní přiblížím socializaci a její význam v rodině, škole a ve vrstevnické skupině. Zajímám se o základní funkce těchto činitelů, které nejvíce mohou přispět ke vzniku rizikového chování.

Pro adolescenty podle Vágnerové (2005, str. 349): „*rodina zůstává osobně významným sociálním zázemím, do něhož se adolescent rád vrací, i když se již z těsnější vázanosti na rodinu odpoutal. Vztahy s rodiči bývají ke konci adolescence vyřešeny a stabilizovány. Škola je významná z hlediska vymezení následujícího sociálního zařazení, adolescence je věkem sekundárního, resp. počátku terciárního vzdělávání. Nástup do vybrané školy vede k další sociální diferenciaci spojené s rozvojem určitým vlastností a dovedností, resp. i s obměnou hodnotové hierarchie. Vrstevnická skupina je v této době nejdůležitějším zdrojem emoční a sociální opory. Rozvíjejí se zde symetrické vztahy typu přátelství a trvalejších partnerství, skupinové vztahy naopak postupně ztrácejí svůj vliv a osobnostní význam.*“

Kraus (2014) hovoří o socializaci jako o postupné přeměně člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou, v postupném začleňování se do života dané společnosti, v procesu učení se v dané společnosti. V průběhu života si člověk osvojuje specificky lidské formy chování, jazyk, poznatky, normy tedy kulturu v dané společnosti.

Proces socializace probíhá vždy v nějakém prostředí. Tím prvním, nepochybně rozhodujícím prostředím, je prostředí rodiny.

4. 1 Rodina ve významu socializace v dospívání

Rodina sehrává v dnešní společnosti snad nejdůležitější úlohu pro zdravý (ať už jde o biologický, psychologický nebo sociální) vývoj dítěte. Plní funkci bezpečí, ochrany, ekonomického zabezpečení, pomáhá dítěti směřovat jeho životní dráhu.

Funkce rodiny jsou chápány jako úkoly, které rodina plní jednak vůči svým příslušníkům, ale také ve vztahu k celé společnosti:

- Funkce biologicko – reprodukční
- Funkce socializačně – výchovná
- Funkce ekonomicko – zabezpečovací
- Funkce odpočinková, regenerace tělesných a duševních sil (Krátká, 2011)

„Přes všechny problémy a peripetie, kterými rodina ve svém historickém vývoji prošla, zůstává i na počátku nového století nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí i pro dospělého člověka, natož pro dítě.“ (Kraus, 2008, str. 79)

Funkčnost rodiny znamená schopnost rodiny fungovat ve čtyřech rozhodujících oblastech, kterými jsou osobní fungování – spokojenost členů se svou pozicí či rolí, manželské nebo partnerské fungování – sexuální a vzájemný soulad, socioekonomické fungování – ekonomická úroveň rodiny a sociální začlenění a v neposlední řadě je to rodičovské fungování, tedy odpovědnost za výchovu dětí a pocit obohacení z rodičovské role. (Skopalová, 2014)

Dospívání může znamenat i odpoutání od rodiny, postavení se na vlastní nohy. Zejména když dospívající přechází na střední nebo vysokou školu a začne bydlet mimo domov. V takovém případě se mohou měnit vazby v rodině. Například pokud dospívající chlapec ztrácí autoritu a úctu vůči svým rodičům, může se ukázat, že vzdálenost mezi nimi a styky s rodiči pouze o víkendech, navíc většinou na omezenou dobu několika hodin, se stanou více váženými.

Hoskovcová a Ryntová (2009, str. 34): „až do adolescence je dětství charakterizováno spíše optimistickým přístupem k životu s chutí zkoušet různé zajímavé věci a získávat zkušenosti (i když se v tomto směru nemusí shodovat zájmy rodičů, učitelů a dětí). Převládá pocit vlastní nezranitelnosti a vůbec pojetí, že „mně se to nemůže stát“. Tento přístup dává mladým lidem „křídla.““

Podle Krejčové (2011) rozlišujeme tři postavení rodiny k osamostatňování dospívajících. Klasický přístup znamená, že dospívající hledá vlastní identitu pomocí separace od rodiny. Proces individuace sebou může nést např. vzdor vůči rodičům, zájem o poznávání, experimentování nového. Prostřednictvím těchto projevů se uvolňuje emocionální vazba mezi dospívajícím a rodinou. Druhým postojem je prevence rizikového chování. Rodiče kladou důraz na ochranu před zkušenostmi, které mohou být nebezpečné. Dá se říci, že výchova je omezující, ale díky tomuto přístupu se dá zamezit problémům spojených s etapou adolescence. Úkolem rodiny je tedy oddálit osamostatnění dospívajícího do pozdějšího období jeho života. Poslední přístup je vnímaný jako typický pro současné rodiny. Osamostatňující dospívající jsou podporováni rodiči, které je současně kontrolují před nebezpečnými jevy. Osamostatnění dospívajícího by mělo být, v hlavně ve vrcholné fázi dospívání, hlavní náplní rodičů. Pokud tomu tak je, může dojít ke zkvalitnění rodinných vztahů, vedoucích k symetrii.

Podle Skopalové (2010) se objevují dva typy rodin. Buď je to rodina, která je zahlcena existenčními a finančními starostmi, které se vyhrcojí do starostí o zaměstnání (chudoba, riziko zanedbání a zneužívání dítěte a jeho nekvalitní vzdělání), nebo to pak jsou rodiny dysfunkční, kdy například chybí jeden rodič a druhý svou roli nezvládá. To může narušit osobnostní a sociální rozvoj dítěte.

Rodinné prostředí by mělo být symbolem domova, lásky, opory atd. V některých případech ale, bohužel, dochází k hrubým nedostatkům, které mohou působit na dítě nebezpečně a vést ho k rizikovému chování.

Sociální opora, sociální zázemí a rodinná resilience

V následujícím textu se pokusím vysvětlit pojmy sociální opora, sociální zázemí a rodinná resilience. Všechny tyto faktory jsou rozhodující pro budoucnost dítěte, zvláště v období dospívání, kdy jedinec začíná preferovat svoje vrstevníky před institucí rodiny nebo školy. Zvláště důležitá je sociální opora, která je součástí empirického šetření, a to nejen z pohledu rodiny, ale i vrstevníků.

„Sociální opora tvoří zážitkovou sféru v socializačním procesu dítěte, navozuje řadu příjemných pocitů, pocity empatie, lidské vzájemnosti, sociální přináležitosti, uznání apod. To vše vede k tomu, že dítě oporu blízkých lidí vyhledává, zejména v situacích, kdy pociťuje nedostatek sil ke zvládnutí vlastními silami, či kde vlastní obranné a copingové mechanismy selhaly a dítě neví kudy kam.“ (Lašek, 2011, str. 109)

Podle Macka (1999) hledání opory v rodičích při řešení problémů souvisí s upřednostňováním hodnoty rodiny a blízkých vztahů jako osobních přání. Na druhou stranu hledání opory u rodinných příslušníků může znamenat problémy ve škole. Preference takového chování souvisí s životní nespokojeností a s nejčastějšími negativními pocity při sebehodnocení. S celkovou spokojeností a životním optimismem také souvisí racionální řešení problémů. Významnou roli hraje také důležitost cíle být užitečný pro druhé a příjemné trávení volného času jako osobního cíle.

Sociální dopady v oblasti sociální opory podle Mareše (2003) mohou být způsobeny absencí:

- dostatečné emocionální opory – jedinec emočně strádá, následuje vyslechnutí, utěšování a ujišťování o jistotě vztahu
- dostatečné informační opory – jedinec není v obraze, následuje informování o věcech, které jsou cizí, poskytování rad atd.
- dostatečných sociálních vazeb – jedinec je osamocený, následuje zařazení mezi ostatní, návštěvy, začlenění do nového společenství
- dostatečné instrumentální opory – jedinec nemá prostředky, následuje nabídka hmotné pomoci, praktická pomoc při obstarávání různých záležitostí

Sociální zázemí znamená prostředí, do kterého se jedinec vrátí a pokud bude mít nějaký problém, bude ho řešit doma. Narušené sociální zázemí a s ním související rizikové chování dítěte znamená faktory, kterými jsou:

- neúplná rodina
- nízké ekonomické zabezpečení
- velké rodiny
- rodiče chovající se rizikově
- zneužívání dítěte
- preferování trestání před výchovou
- chladný rodičovský postoj
- hádky mezi rodiči (Sobotková a kol., 2014)

Podle Sobotkové a kol. (2014, str. 98): „*rodinná resilience představuje rodinné procesy, které pomáhají udržovat či obnovovat harmonii a rovnováhu v rodinném soužití. Pokud je ovšem rodinná resilience slabá či nefunkční, rodinné prostředí vede k problémovému chování adolescentů*“

Sociální opora, sociální zázemí i rodinná resilience jsou pojmy podobné a zároveň úzce provázané. Díky svému protektivnímu působení se stávají důležitými zdroji prevence rizikového chování a to nejen v rodině, ale i například ve školním prostředí. Dítě nebo mladistvý by měl vždy mít někoho, komu může sdělit jeho problém, pocit viny, ulevit si od starostí, nebo si jen tak popovídat ve svém volném čase. Zavádějící otázkou je, kolik takových lidí z přátel Facebooku by si jedinec vybral jako sociální oporu, když jejich počet je kolem tří set. Možná by se pak divil, jak málo lidí by mu z jeho virtuálních přátel zbylo, kdyby chtěl někomu z nich svěřit tajemství.

4. 2 Význam školy pro rozvoj dospívajících, klima školní třídy, kázeň

„Velmi důležitý je vztah školy k rodině. Intenzivní spolupráce školy a rodiny by měla být zejména při obtížích žáků v učení či chování. Učitelé by měli poznávat jak sociální úroveň třídy, tak sociální vyspělost jednotlivců.“ (Langová a Heřmanová, 2007, str. 17)

Lašek (2001) tvrdí, že ve většině rodin je pobytu dítěte ve škole věnována mimořádná pozornost. Výsledky jsou pak podrobovány kritice a rodič z nich mnohdy usuzuje budoucí úspěšnost dítěte. Kvalita práce ve škole a dosažené vzdělání jsou podstatnými kritérii sociální úspěšnosti rodiny.

Škola a další výchovná zařízení, která souvisejí s výchovou a vzděláváním by měla plnit určité funkce. Kraus (2014) uvádí tyto funkce:

1. Socializační funkce považuje za důležité naučit mladé lidi zodpovědnosti za své chování a posiluje solidaritu a altruistické tendence.
2. Výchovně vzdělávací funkce hovoří o tom, že by škola měla klást menší důraz na proces předávání poznatků a více se soustředit na celkový osobnostní rozvoj a globální výchovu.
3. Pečovatelská funkce se zaměřuje na stravování, uspokojování základních hygienických potřeb, tedy zaručení podmínek z hlediska zdraví, bezpečnosti a psychické pohody.
4. Poradenská funkce zahrnuje poradenství, které by měl plnit výchovný poradce z řad učitelů. Jen málo škol zabezpečuje tuto funkci např. psychologem. Tato funkce by se měla týkat nejen otázek profesionální orientace, ale i studijních předpokladů, osobních schopností a zvláštností, řešení prospěchových i výchovných těžkostí.
5. Relaxační či rekreační funkce se většinou realizuje mimo vyučování – školní družiny, zájmové kroužky apod. Pro školu by mělo být primární zabezpečit prostory k vytvoření co nejlepších podmínek pro zabezpečení této funkce.

Škola jako výchovná instituce by měla motivovat žáky k osvojení nových znalostí a vybudování pevných sociálních sítí. K tomu přispívá vyučovací proces, ve kterém žáci tráví stále větší část svého času.

Podle Krejčové (2011) je hlavní náplní školy přizpůsobovat výuku speciálním potřebám svých studentů. Specifické potřeby se mohou vyskytovat např. u studentů s poruchami učení, poruchami autistického spektra, ale také sem patří problémy související s rozvodem rodičů, konflikty v rodině nebo ve vztazích, zdravotní problémy apod.

Cílem této práce jsou dospívající, tudíž ve významu školy pro jejich rozvoj je zde velmi důležitý přechod ze základní na střední školu. Tam se studenti setkávají s novými učiteli, budují si nové vrstevnické vztahy. Někteří se dokonce setkávají s novým bydlištěm, pokud hovoříme o pobytu na internátu apod. Škola ale ne vždy představuje pro dospívajícího pozitivní zdroj emocí. Proto je důležité, aby věděli, že dospělé osoby jsou jim k dispozici v případě jakéhokoliv problému. Ať už jde o zaměstnance školy nebo o výše zmíněnou rodinu. Je pravděpodobné, že pokud bude mít dospívající špatné vztahy v rodinném prostředí, zmíní se o svém problému dospělé osobě právě ve školním prostředí, kde cítí bezpečí.

Podle Sobotkové a kol. (2014) je u dospívajícího ve vztahu ke škole nejdůležitější:

- vztah ke škole
- školní klima
- pocit bezpečí ve škole
- podpora od učitelů
- motivace ke studiu

Klima školní třídy

Klima školní třídy pro nás znamená užší pojem a představuje trvalejší sociální a emocionální naladění žáků ve třídě, které tvoří a prožívají učitelé a žáci v interakci. Sociální klima třídy, které učitel a žáci vytvářejí, se projevuje v mnoha rovinách. Patří se motivační, výkonové, emocionální, mravní, sociální a jiné složky. Za determinanty klimatu považujeme skutečnosti, které ovlivňují vznik, podobu a účinky klimatu. Patří sem mimo jiné:

- zvláštnosti školy – základní školy, střední školy, gymnázia apod., dále školní řád a sankce
- zvláštnosti učitelů – osobnost učitele, styl výuky
- zvláštnosti školních tříd – učitel a třída, třída jako celek, skupiny ve třídě
- zvláštnosti žáků – žák jako člen třídy, žák jako individuální osobnost (Lašek, 2001)

Hlavní náplní školní třídy je posílení vývoje identity jedince, která se u dospívajícího pojí se silnou potřebou patřit k nějaké vrstevnické skupině. Úkolem školy je do jisté míry zajistit, aby se některé skupiny striktně neodlučovaly od ostatních skupin. Výběrem vrstevnické skupiny má student možnost získat nové názory jeho vrstevníků, zkoušet různé formy komunikace, spolupráce, má možnost přemýšlet o chování a myšlení druhých osob, posilovat empatii, porozumět skupinovým hodnotám a normám. Skupiny vznikají na základě podobnosti a blízkosti jejích členů. Skupina si většinou vymezuje skupinové role, sociální normy a hodnoty, kterými se její členové řídí. Klima třídy je vždy dynamické a zahrnuje různé dimenze, které jsou úzce propojeny. První dimenzí je orientace na výkony, která se vyznačuje prospěchem a jinými úspěchy studenta. Druhou je dimenze vztahová, která se pojí s prožíváním studentů. Jestliže jsou ve škole pozitivně hodnoceni pouze nejúspěšnější studenti, vztahy mezi učiteli a studenty chápeme jako méně pevné, troskotající. Tento příklad se stává důkazem, že obě dimenze jsou ve školní třídě nepostradatelné, ale jen do určité míry (Krejčová, 2011).

„To, zda je žák ve škole úspěšný, zda jeho chování odpovídá normám, není ovlivněno jen jeho osobností, ale i sociálním klimatem třídy. Klima tvoří všichni žáci ve třídě

a učitelé, kteří je učí. Žáci ve třídě obvykle vytvářejí různé podskupiny, dyády, vyskytují se tam i jedinci stojící mimo skupinu – to vše spoludotváří klima třídy“. (Sobotková a kol., 2014, str. 103)

Podle Vágnerové (2005) se setkáváme s obvyklými školními problémy, mezi které můžeme zahrnout:

Problémy v oblasti práce a výkonu. Pokud dítě neprospívá, má pocit, že selhalo a může odmítnat další vzdělávání. V případě školního výkonu si učitel při svém hodnocení musí stanovit, zda jsou schopnosti dítěte dostačující nebo nikoliv. Někdy se stává, že pedagog schopnosti dítěte se specifickými poruchami učení přeceňuje (dyslexie, dysgrafie, dyskalkulie). Mezi tyto poruchy zahrnujeme i ADD a ADHD, tedy poruchy pozornosti.

Problémy v oblasti chování. Tyto problémy se vyznačují nerespektováním základních pravidel. Problematické chování dospívajících bývá posuzováno jako důsledek tohoto období, které vždy vede k nějakým potížím.

Problémy v sociálním zařazení do skupiny. Školní zdatnost zahrnuje i schopnost přijmout roli spolužáka. To znamená adaptaci, vybudování určité pozice, ocenění a přijetí. Odmítané děti bývají něčím odlišné od ostatních spolužáků, ať už je to vzhled, zdravotní stav nebo národnost. Na základě nepřijetí se zhoršuje jejich schopnost adaptace, školní výsledky apod.

Problémy v sebehodnocení a citovém prožívání. Jedinec nemusí být v tomto případě pokaždé hodnocen negativně. Na druhé straně je těžké ho pochopit. Jeho projevy mohou být nesrozumitelné, nepřiměřené situaci. Příkladem mohou být děti se sníženou sebeúctou související s úzkostí apod.

Školní kázeň

V následujícím odstavci budu hovořit o kázni ve školní praxi, která je také velmi důležitá. Pokud rodina ve své funkci selhává a není schopna mladému člověku určit hranice, musí to udělat škola. V neposlední řadě se zmíním o záškoláctví jako opakovaném a hlavně, pravděpodobně, neřešitelném problému.

„Kázeň je pojem, který je obtížný definovat, přestože mu každý jistě dobře rozumí. Spíše tento pojem chápu jako jednu z položek třídního klimatu, jako všeobecné přijatelné pojmenování jedné z kvalit vzdělávacího procesu.“ (Čapek, 2014, str. 16)

V současné době nastala ve výchově změna. Rodiče dávají dětem buď velkou volnost, nebo kladou jen mírné požadavky a dodržování přísně nekontrolují. Učitelé uvádějí, že děti se chovají radikálně jinak, ale rozhodně neplatí, že by vlivem liberální výchovy úplně ztratily smysl dodržování pravidel. Kázeň souvisí s výchovou k hodnotám a plní dva cíle. Za prvé zajišťuje žákům a učitelům bezpečí a za druhé vytváří prostředí podporující učení. Kázeň bývá definována jako vědomé, přesné plnění zadané sociální role, stanovených úkolů či určených činností spojené s respektováním autority a co není motivováno přirozenou potřebou, musí být vynucováno. (Hutyrová a spol., 2013)

Do nekázně vůči učitelům můžeme zařadit drzost, odmítání, vulgárnost, vandalismus, šikanu, krádeže, poškozování věcí, drogy, kouření, alkohol, záškoláctví, fyzický útok, lhaní, pomlouvání, hazardování s pyrotechnikou a další problémové jevy. Nekázeň vůči spolužákům se pak mimo jiné projevuje vulgárností, šikanou, rvačkami, krádežemi, pomluvami, předbíháním na obědě, odmítáním pomoci, provokováním, sváděním věcí na druhé apod. (Krátká, 2011)

Existují ale i problémy týkající se školy, které jsou závažnějšího charakteru. Jedná se například o problematiku záškoláctví. Patří sem také problematika šikany nebo agresivního jednání – podrobněji v kapitole 2. Dále sem můžeme zahrnout lhaní, krádeže a útěky. Tyto jevy jsou vždy spojeny s nějakým problémem buď ve školním prostředí, nebo si dítě nese problém z rodiny, pokud např. nemá sociální zázemí nebo špatný vzor rodičů.

„Záškoláctví je úmyslné zameškávání školního vyučování. Žák ze své vlastní vůle, většinou bez vědomí rodičů, nechodí do školy. Jedná se tedy vlastně o formu útěku žáka ze školy. Záškoláctví se dopouštějí jedinci, kteří neplní nebo nejsou schopni plnit školní povinnosti a dostávají se do stresujících situací (i ze strachu z potrestání rodičů). Patří sem i skupina dětí, které škola prostě nebaví.“ (Čapek, 2014, str. 88)

4. 3 Vrstevnická skupina jako nejvlivnější subjekt

V prostředí vrstevnických skupin probíhá základní proces socializace v podobě vštěpování různých životních cílů, zásad, norem, pravidel jednání a vzorů chování. Vrstevnické skupiny také nabízejí možnost sebeuplatnění, pocit nezávislosti, na dospělých, uplatňují se pocity rovnoprávnosti. Jejich činnost probíhá převážně ve volném čase. V tomto případě by roli regulátora měla sehrát rodina. (Kraus, 2014)

„Není pochyb o tom, že vrstevnické party skupiny ovlivňují, především v období adolescence, celkový vývoj jedince. Formují jeho názory, postoje, hodnoty ve chvílích, kdy rodina i škola ztrácejí svůj zásadní vliv. Samozřejmě ne každá skupina musí mít závadový charakter, nicméně dá se říct, že značná část těchto skupin onen charakter má.“ (Kraus, 2014, str. 106)

Dospívající člověk má pochopitelně nejbližší k jeho vrstevníkům. Kontakt s nimi se stává jednou ze základních potřeb. Vrstevníci hrají důležitou roli v psychickém a sociálním vývoji dospívajících. Je však známé, že vliv vrstevníků nejde vždy pozitivním směrem. V tomto případě hovoříme o vrstevnících jako iniciátorech kouření, užívání alkoholu nebo drog a chováním s těmito jevy souvisejícími. Například rizikové sexuální chování, drobné krádeže, agresivita apod. Rizikové a antisociální jednání se objevuje právě v souvislosti vrstevnických vztahů. V této souvislosti můžeme hovořit o tzv. vrstevnickém tlaku, který znamená povzbuzování nebo vybízení jedince k určité činnosti ostatními příslušníky vrstevnické skupiny. Problém vrstevnického tlaku úzce souvisí s konceptem vrstevnické konformity, což představuje behaviorální dispozici, která podmiňuje pravděpodobnost podlehnutí tomuto tlaku. (Sobotková a kol., 2014).

Vrstevníci by měli především posilovat vývoj identity jedince, která se v tomto období pojí se silnou potřebou patřit k nějaké vrstevnické skupině. Prostřednictvím těchto interakcí mají možnost zkoušet různé formy komunikace, spolupráce, mají mož-

nost zamyslet se nad chováním a myšlením druhých osob, posilují si svoji schopnost empatie, učí se rozumět hodnotám a normám, které si skupina stanoví. Tím se učí stanovovat své vlastní zájmy, postoje a hodnoty (Krejčová, 2011).

Vrstevnícká skupina bývá považována za rizikovou skupinu. Přibližně od deseti let věku začíná převažovat vliv vrstevníků nad vlivem dospělých. Nejvýrazněji se tento vliv projevuje v období puberty. Mladý člověk hledá své vlastní „já“, které však může stát i v opozici rodičům, vliv rodiny se tak snižuje. Je to dáno tím, že nové vztahy jsou poprvé založeny na principu rovnosti. Do té doby byl rodič, učitel, či jiný dospělý, nadřazenou autoritou. Především dítě z dysfunkční rodiny zažívá tolik potřebný pocit, že někam patří. Tak je tomu ale i u fungující rodiny. Vrstevníci jsou pro mladého člověka důležití také proto, že uvnitř rodiny jsou vytlačováni z dětského světa, ale ještě nejsou přijímáni do světa dospělých. (Skopalová, 2010)

Možná se opakují, ale těmi, kdo dohlíží na výběr a schvalování kamarádů, by měly být především rodiče. Ti by měli být všímaví, když si dítě přivede nového kamaráda domů. Za prvé by mohl být nebezpečný nejen pro jejich dítě, ale také by se z něho mohl vyklubat zlodějíček a tím pádem by mohl být nebezpečným i pro rodinu. Důležité ale je nemít hned negativní předsudky a podezírat každého, kdo k vám poprvé vejde. Stačí mít přehled o centru dění a myslet na to, že plníte funkci zodpovědného rodiče a vaše výchova směřuje k prevenci.

5. POZITIVNĚ NALADĚNÍ VRSTEVNÍCI A SMYSLUPLNÉHO TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU

Kromě negativního působení vrstevnické skupiny, která vede jedince k nebezpečnému či rizikovému chování, o kterém jsem se výše zmiňovala, existují i jedinci, kteří se takovým skutečností vymykají. Zdá se, že v dnešní době převažují party vrstevníků s rizikovým chováním nad těmi „slušnými“, kteří nepotřebují kouřit, popíjet, nebo dokonce krást. Co je tedy tím rozhodujícím impulsem, který nepodněcuje jedince k negativnímu chování, respektive proč se nechová jako většina jeho vrstevníků? Počátky rizikového chování u dospívajících vznikají především ve způsobu trávení volného času. Pokud dítě dokáže pozitivně naplnit svůj volný čas, má daleko menší pravděpodobnost k rizikovému chování.

Kraus (2001, str. 135): *„výzkumy ukazují, že nedostatečná intervence rodiny, učitelů a vychovatelů do usměrňování volného času často vede k deviantním formám chování.“*

Kraus (2008) tvrdí, že v prostředí skupin vrstevníků probíhá základní proces socializace. Jejich činnost probíhá převážně ve volném čase, takže roli regulátora by měla sehrát rodina. Dospělý se snaží dítě ovlivňovat, buduje si vzájemnou důvěru mezi ním a dítětem. Nejlepší možnost se naskytne ve chvíli, kdy je rodič přijat za člena skupiny.

Skupiny mezi vrstevníky vnikají jak negativně zaměřené, o kterých jsem se v předchozím textu zmiňovala (alkohol, krádeže atd.), tak pozitivně naladěné a ty právě většinou vznikají společně se smysluplnou činností ve volném čase. Může se jednat o skupiny vrstevníků ve sportech nebo různých kroužcích. Proto je také důležitá mimoškolní výchova.

Jak tvrdí Němec (2002, str. 21.): *„pedagogické ovlivňování volného času a především výchova dětí a mládeže v době mimo vyučování je významnou oblastí výchovného působení. Poskytuje tak příležitost vést jedince k vhodnému využívání volného času, formovat jeho zájmy, uspokojovat a kultivovat lidské potřeby, rozvíjet specifické schopnosti a žádoucí vlastnosti osobnosti.“*

Na základě společenských názorů vznikají již v historii různá hnutí. Například „hippie“, hnutí ekologická, skinheads, punk atd. Existují také dětské a mládežnické organizace, které vyžadují po svých členech např. členské průkazy, placení příspěvků, povinnou účast na akcích apod. Největší tradici má u nás skauting, o který se zasloužil spisovatel J. Foglar a pedagog F. Čáda. Česká organizace pod názvem Junák staví na prvcích života zálesáků, snaží se, aby byl člověk souzněn s přírodou, zdůrazňuje sebevýchovu, respektuje záliby dětí a mládeže, sleduje tělesný a duševní rozvoj. Stejně jako jiné organizace byl Junák po roce 1945 rozpuštěn. Za zmínku také stojí YMCA (Křesťanské sdružení mužů), jejíž paralelou pro ženy je IWCA. Poměrně značnou tradici má u nás Liga lesní moudrosti, která zdůrazňuje apolitičnost a náboženskou toleranci. S komunistickým režimem u nás vznikl po roce 1950 Československý svaz mládeže. Po roce 1990 většina hnutí obnovila svou činnost. Fungovala i organizace Pionýr, dnes Svaz mladých. Všechna tato hnutí a organizace dětí a mládeže měla velké výhody: výchovný pracovník měl o těchto skupinách přehled, a pokud šlo o skupiny asociálního charakteru, bylo cílem eliminovat jejich negativní vlivy nebo alespoň izolovat jejich působení. (Kraus, 2008)

Dnes hovoříme o výchově mimo vyučování. Pro pedagoga působícího ve výchově mimo vyučování je důležité, aby dokázal vytvořit bezpečné prostředí, příjemnou a tvořivou atmosféru. Důležité také je, aby uměl děti pochopit, vhodně je motivoval a podporoval jejich zájem o činnosti. Podmínky pro výchovu mimo vyučování vytvářejí různé instituce:

- Školní družiny a školní kluby
- Střediska pro volný čas dětí a mládeže (domy dětí a mládeže, stanice zájmových činností)
- Dětské domovy a domovy mládeže
- Základní umělecké školy
- Jazykové školy
- Církevní a náboženská společenství

- Další subjekty – zde mládež získává jazykové, hudební, taneční, pohybové a jiné znalosti (Němec, 2002)

Důležitou roli v utváření vrstevnických skupin hraje také prostředí. Městské prostředí se vyznačuje méně hlubokými mezilidskými vztahy, nedostatkem autorit a norem, nedostatečnou společenskou kontrolou, pokles významu institutu sousedství, výrazná anonymita atd. Venkovské prostředí naopak zdůrazňuje blízkost k přírodě, nižší úroveň služeb, zachování lidové kultury apod. (Kraus, 2008)

Nikde není napsáno, že děti z venkovského prostředí tráví smysluplněji volný čas než děti z městského prostředí a že mají menší předpoklad k rizikovému chování. Nejdůležitější je ale role rodiny, která dítě formuje k jeho způsobu života. Pokud rodina sehrává svou funkci kvalitně a děti tráví svůj volný čas pozitivně, stávají se vzorem pro celou společnost.

5. 1 *Prosociální chování a altruismus*

Kromě smysluplného trávení volného času je tu fakt, že někteří jedinci tíhnou z vlastní iniciativy k prosociálnímu chování, nebo dokonce k altruismu. Prosociální chování znamená především pomáhat druhým, dělat jim radost, chránit je apod. Altruismus je takové prosociální chování, které se vyznačuje nezištností, prospěchem pro druhého i úkor sebe sama.

Ve většině společností platí, že si lidé pomáhají navzájem v řadě velkých či malých problémů. Máme tendenci k manifestaci pomoci druhým jako civilizovanému sociálnímu chování. Naopak volíme od počátku našeho sociálního života spíše agresi. Do střetu se tedy dostává egoismus, který vychází z pudu sebezáchovy, a altruismus, který je naučeným chováním. (Lašek, 2011)

Helus (2011) uvádí tři zdroje prosociálního chování:

Prvním je egoistický/sebestředný člověk, který pomáhá druhému, ale sám je v popředí a zvažuje, co z toho pro něj vyplyne (obdiv okolí apod.) Druhým zdrojem je tlak sociálních norem (přirozeně se jimi řídí, naučil se je respektovat). Za třetí zdroj považuje vciitvost, empatii. Jedinec prožívá utrpení druhého jako své vlastní, identifikuje se s ním.

6. METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Obsah této kapitoly tvoří výzkumný cíl, hypotézy, výzkumný soubor s procedurou výzkumu, popis metod výzkumného šetření a způsob zpracování dat. Závěrem jsou popsány výsledky empirického šetření a diskuse.

6.1 VÝZKUMNÝ CÍL A HYPOTÉZY

Syndrom rizikového chování v dospívání představuje závažný zdravotní a sociální problém současnosti. WHO o něm hovoří jako o tzv. „nové morbiditě mládeže“ a označuje ho za problém desetiletí. Na jeho vzniku se podílí řada problémů biologické, psychologické a sociální povahy (bio-psycho-sociální přístup).

Cílem práce výzkumného šetření je zmapovat výskyt rizikového chování dospívajících v Nové Pace a zjistit, jakou souvislost mají faktory v podobě rodiny, školy a vrstevnické skupiny s rizikovým chováním, a také zda se jevy navzájem podmiňují. Práce je cílená na tuto problematiku především z důvodu velkého výskytu jevů rizikového chování mezi dětmi a mládeží. V závislosti na cílech výzkumného šetření ve shodě s prostudovanou literaturou byly stanoveny tyto hypotézy:

H1: Symptomy rizikového chování v dospívání se nevyskytují izolovaně.

Výzkumy dokazují, že se tyto jevy vyskytují společně, mají často stejné příčiny a rizikové faktory. Proto vlastně tvoří určitý syndrom. (Hamanová, 2000)

H2: Podporující třídní klima snižuje projevy SRCH-D.

Hlavní náplní školní třídy je posílení vývoje identity jedince, která se u dospívajícího pojí se silnou potřebou patřit k nějaké vrstevnické skupině. (Krejčová, 2011)

H3: Percipovanou sociální oporou u dospívajících je matka.

Podle Macka (1999) hledání opory v rodičích při řešení problémů souvisí s upřednostňováním hodnoty rodiny a blízkých vztahů jako osobních přání.

H4: Nejzávažnějším rizikovým jevem u dospívajících je užívání návykových látek.

Nejvíce užívanými látkami jsou u nás, ale i v ostatních evropských státech podle výzkumů, alkohol a tabák. Pravidelné kuřáky tvoří asi 30% dospělých a podobné množství mladistvých Čechů. Spotřeba alkoholu ale také stále roste. V roce 2010 to bylo průměrně 16,45 litrů na osobu ročně, což řadí Českou Republiku na druhé místo v celosvětové spotřebě alkoholu. (Sobotková a kol., 2014)

6. 2 VÝZKUMNÝ SOUBOR A PROCEDURA

V mé bakalářské práci jsem použila kvantitativní výzkumnou strategii. Po dohodě s konzultantem mé bakalářské práce PhDr. Stanislavem Pelcákem, Ph.D. byly jako výzkumný nástroj použity dva typy standardizovaných dotazníků a jeden dotazník vlastní konstrukce. Z dotazníků byl vytvořen sešit pro každého osloveného respondenta obsahující tyto tři části. Na začátku každého dotazníku jsou uvedeny základní informace o respondentovi (pohlaví, věk, třída) a každý dotazník obsahuje v úvodu pokyny k vyplnění.

Výzkum proběhl v měsíci únoru v roce 2014, konkrétně v osmých a devátých ročnících základních škol a v prvních a druhých ročnících středních škol v Nové Pace. Školy jsem zvolila na základě blízkosti mého bydliště se zájmem vědět aktuální situaci. Oslovenými respondenty byli žáci osmých a devátých tříd základních škol. Na středních školách to pak byly první a druhé ročníky. Na žáky při vyplnění dotazníků dohlížel pedagogický pracovník. Žáci byli poučeni, jak mají dotazníky vyplňovat, aby pracovali samostatně. Dotazníky žáci vyplňovali anonymně.

Celkem bylo ve školách rozdáno 155 souborů dotazníků (každý tvořil 3 části dotazníků). Vyplněných dotazníků se vrátilo 120, což představuje 77,4 % návratnost. Po shromáždění všech vyplněných souborů dotazníků proběhlo vyhodnocení. Všechny vrácené dotazníky byly vyplněny kompletně a správně.

U každého ze tří souborů dotazníků, které byly rozděleny podle jednotlivých typů, byly následně zpracovány výsledky pomocí šablon ke standardizovaným dotazníkům a počítačového programu MS Office 2007. Výsledky šetření jsou prezentovány pomocí tabulek a grafu a následně interpretovány.

6. 3 POUŽITÉ METODY ZKOUMÁNÍ

Dotazník vlastní konstrukce

Mapuje hlavní projevy chování ovlivňujícího zdraví v dospívání, konkrétně jde o základní oblasti rizikového chování vyskytujícího se u dospívajících. Dotazník tvoří 9 oblastí (záškoláctví, rizikový životní styl, rizikové chování spojené s informačními technologiemi, sázení, poruchy příjmu potravy související se sebepoškozováním, rizikové sexuální chování, agresivní chování, drobnou kriminalitu a rizikové sporty). Sledované oblasti byly stanoveny shodně s Metodickým doporučením k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních a tzv. syndromem rizikového chování v dospívání.

Nárůstu zdraví, které ohrožuje dospívání, si psychologové všimli již na začátku padesátých let minulého století. Studium velkých skupin dospívajících prokázali určité zákonitosti společenského jevu, který nazvali syndromem rizikového chování v dospívání. (SRCH – D). Bylo zjištěno, že jednotlivé projevy SRCH – D se podmiňují a prolínají. Projev rizikového chování je často hlavním socializačním momentem ve skupině vrstevníků, takže jeho eliminace je obtížná. OSN a Evropský parlament nedávno schválili deklaraci WHO s názvem Zdraví 2020, která je nyní rozpracována do podmínek jednotlivých zemí EU. (Kabíček a kol., 2014).

Jednotlivé otázky byly hodnoceny s využitím pětistupňové škály Likertova typu. Tím byl zjišťován koeficient rizika za uvedenou oblast.

Dotazník SSQ6 – Social Support Questionnaire zjišťující sociální oporu

Autoři Ondřejová a Koukola použili upravenou verzi dotazníku Social Support Questionnaire zjišťující sociální oporu. Tu vytvořil autorský kolektiv vedeným Irwinem G. Sarasonem. Dotazník byl do češtiny přeložen J. Krivohlavým v roce 2001. Zkrácená verze *Social Support Questionnaire – SSQ6* obsahuje šest otázek. Metoda je konstruována pro zjišťování dvou charakteristik sociální opory:

- druhu a počtu lidí, na které se může dítě či dospívající ve svém sociálním okolí obrátit, dostane-li se do těžké situace,

- míry spokojenosti daného dítěte či dospívajícího se sociální oporou, kterou mu poskytuje jeho stávající sociální zázemí. (Lašek, 2007)

Dotazník KLIT zkoumající klima školní třídy

V rámci výzkumné metody, v tomto případě dotazníku, jsem využila již existujícího nástroje, a to dotazníku KLIT, který je určený pro vyšší ročníky základních škol a střední školy.

Tento dotazník pokrývá tři prvky klimatu školní třídy: *supportivní* (podpůrné, kooperativní) klima: zde žáci popisují vztahy ke třídě a mezi spolužáky, míru kooperace a soudržnosti, *motivaci k negativnímu školnímu výkonu*, kde žák popisuje míru svého zájmu (nezájmu) o školu, tendenci nevynikat, vyhýbat se neúspěchům, nevěřit si; *sebe-prosazení* představuje tendenci k jisté individualizaci výkonu, ale i spoléhání a sebe, nižší míru kooperace, touhu vyniknout, jednat účinně. (Klima školní třídy a možnosti jeho měření, 2015, online)

Dotazník, který byl zadáván na základní a střední školy v Nové Pace, byl upraven podle původní verze na zkrácenou, kterou lze vidět v přílohách. Aktuální verzi sestavil J. Lašek a obsahuje 27 položek, zkrácená má 12 položek. Nicméně pokrývá všechny tři výše zmíněné prvky klimatu třídy.

Třídní klima ve škole pro nás znamená užší pojem a představuje trvalejší sociální a emocionální naladění žáků ve třídě, které tvoří a prožívají učitelé a žáci v interakci. Sociální klima třídy, které učitel a žáci vytvářejí, se projevuje v mnoha rovinách. Patří se motivační, výkonové, emocionální, mravní, sociální a jiné složky. (Lašek, 2001)

6. 4 VÝSLEDKY A VYHODNOCENÍ VÝZKUMU

6. 4. 2 Výskyt rizikového chování u souboru dospívajících

Tabulka 2 Vztahy mezi projevy rizikového chování v dospívání a třídním klimatem

	ZÁŠ	RŽS	RCHINT	SÁZENÍ	PPP+SEB	RCHSEX	AGR	KR	RIZSP	TŘÍDNÍ KLIMA
ZÁŠ	,00									
RŽS	,22*	,00								
RCHINT	,24*	,28**	,00							
SÁZENÍ	,19*	,05	,25**	,00						
PPP+SEB	,04	,42**	-, 08	,03	,00					
RCHSEX	,24*	,62**	,21*	,06	,13	,00				
AGR	,28**	,28**	,43**	,08	,08	,27**	,00			
KR	,26**	0,32**	,44**	,20*	,08	,29**	,43**	,00		
RIZSP	,10	-, 04	,09	,04	-, 08	,06	,18	,34**	,00	
TŘÍDNÍ KLIMA	-, 09	-, 06	,06	-, 09	-, 12	,05	-, 05	-, 08	,04	,00

Vysvětlivky: ZÁŠ = záškoláctví, RŽS = rizikový životní styl, RCHINT = rizikové chování na internetu, PPP+SEB = poruchy příjmu potravy a sebepoškozování, RCHSEX = rizikové sexuální chování, AGR = agresivita. KR = drobná kriminalita, RIZSP = rizikové sporty a chování v dopravě.

Statisticky významné vztahy byly zjištěny mezi těmito projevy:

Rizikový životní styl a záškoláctví ($r = 0,22$)

Rizikové chování na internetu a záškoláctví ($r = 0,24$)

Sázení a záškoláctví ($r = 0,19$)

Rizikové sexuální chování a záškoláctví ($r = 0,24$)

Agrese a záškoláctví ($r = 0,28$)

Drobná kriminalita a záškoláctví ($r = 0,26$)

Rizikové chování na internetu a rizikový životní styl ($r = 0,28$)

Poruchy příjmu potravy a sebepoškození a rizikový životní styl ($r = 0,42$)

Rizikové sexuální chování a rizikový životní styl ($r = 0,62$)

Agrese a rizikový životní styl ($r = 0,28$)

Drobná kriminalita a rizikový životní styl ($r = 0,32$)

Sázení a rizikové chování na internetu ($r = 0,25$)

Rizikové sexuální chování a rizikové chování na internetu ($r = 0,21$)

Agrese a rizikové chování na internetu ($r = 0,43$)

Drobná kriminalita a rizikové chování na internetu ($r = 0,44$)

Drobná kriminalita a sázení ($r = 0,20$)

Agrese a rizikové sexuální chování ($r = 0,27$)

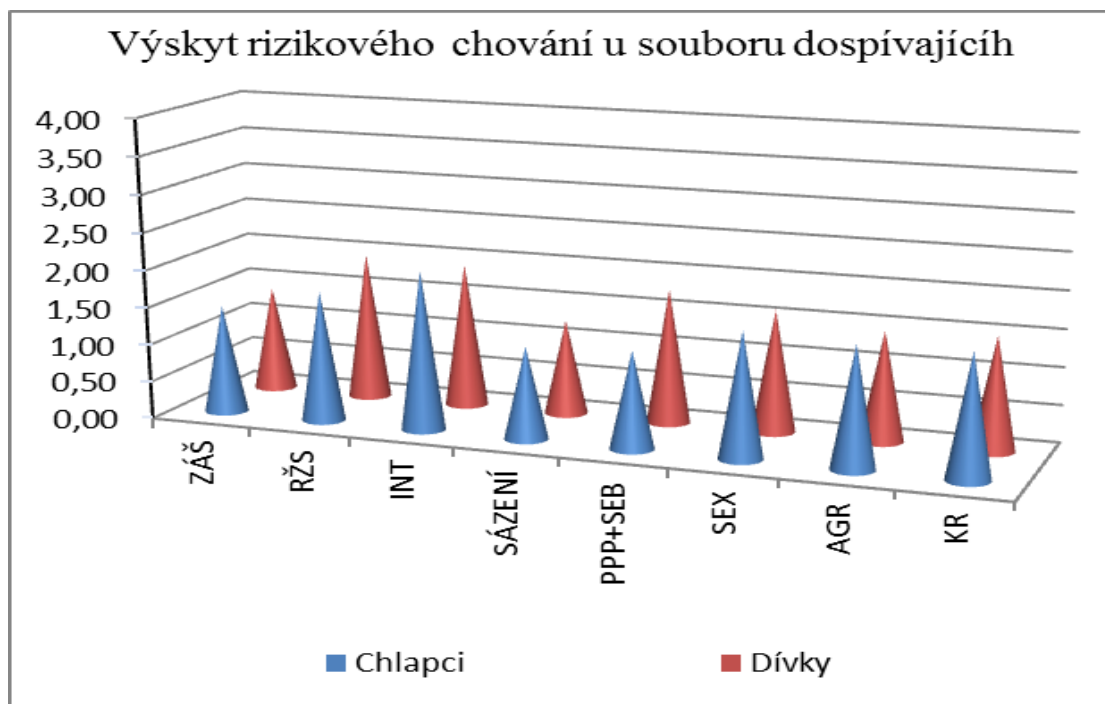
Drobná kriminalita a rizikové sexuální chování ($r = 0,29$)

Drobná kriminalita a agrese ($r = 0,43$)

Rizikové sporty a chování v dopravě a kriminalita ($r = 0,34$)

Tabulka 1 popisuje koeficient rizika mezi projevy rizikového chování v dospívání u souboru žáků a studentů na základních a středních školách v Nové Pace. Největší soulad v korelaci byl zjištěn mezi rizikovým sexuálním chováním a rizikovým životním stylem. Výskyt rizikového chování s ohledem na pohlaví zobrazuje graf 1. Na něm je patrné, že koeficient rizika chlapců se ve většině oblastí rizikového chování nijak neliší od koeficientu rizika u dívek. Rozdíl tvoří pouze větší výskyt rizikového chování na internetu u chlapců.

Graf 1 Výskyt rizikového chování u souboru dospívajících na ZŠ a SŠ v Nové Pace

Hypotéza 1: Symptomy rizikového chování v dospívání se nevyskytují izolovaně se potvrdila.

Korelace mezi koeficienty rizikového chování v tabulce 1 potvrzuje, že symptomy rizikového chování se nevyskytují izolovaně, vzájemně se podmiňují. To znamená, že tvoří tzv. syndrom rizikového chování.

V této souvislosti se hovoří o „nové morbiditě mládeže“. Výzkumy dokazují, že se tyto jevy vyskytují společně, mají často stejné příčiny a rizikové faktory. Proto vlastně tvoří určitý syndrom. (Hamanová, 2000)

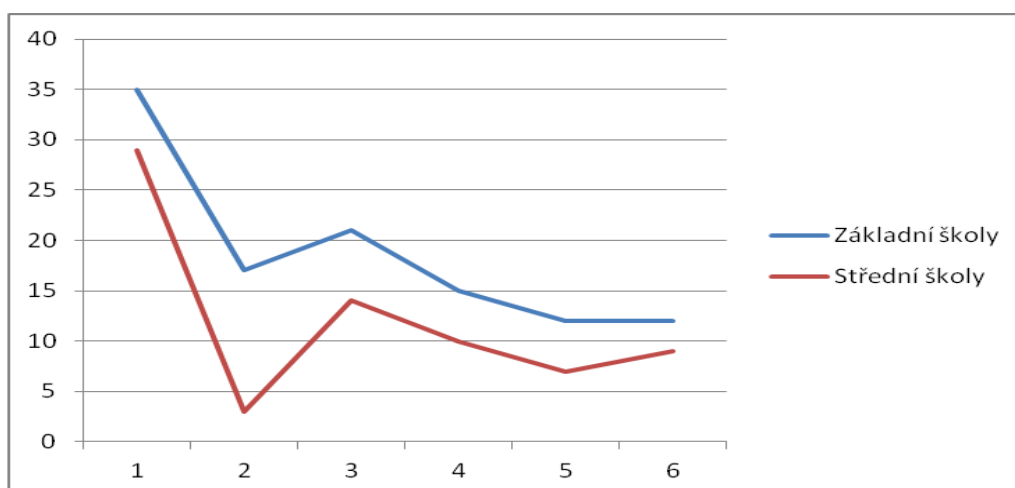
Je proto nutné brát zřetel na jedince, o kterém víme, že se u něho vyskytují například problémy se záškoláctvím. Jako takový jev může souviset například s alkoholem, drogami, nebo dokonce kriminalitou.

Hypotéza 2: Podporující třídní klima snižuje projevy SRCH-D se potvrdila.

Překvapivě nebyl zjištěn moderující mezi podporující třídní atmosférou a projevy SRCH – D. Z výzkumného šetření interpretovaného v tabulce 1 vyplývá, že suportivní třídní klima skutečně snižuje projevy většiny symptomů rizikového chování. Výraznější minusová korelace byla zaznamenána mezi třídním klimatem a poruchami příjmu potravy a sebepoškozováním. Dále suportivní třídní klima kladně ovlivňuje výskyt záškoláctví, nebo sázení.

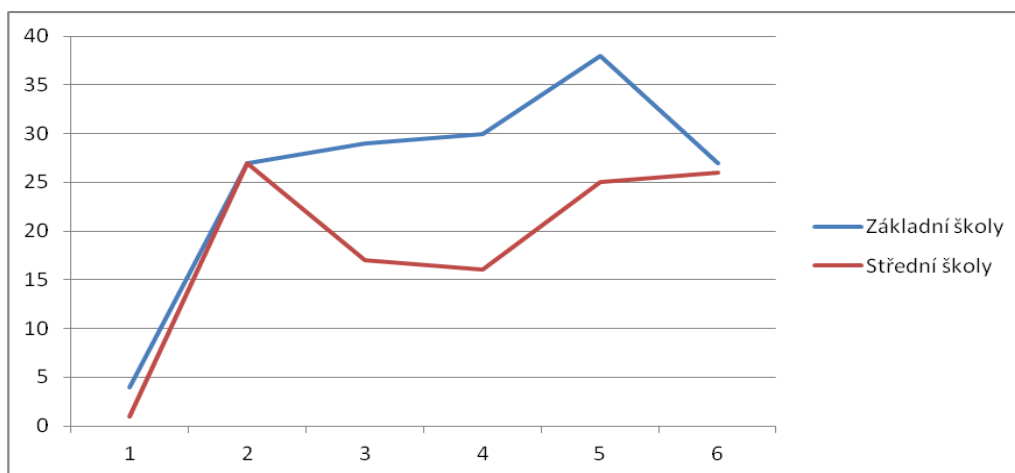
Hlavní náplní školní třídy je posílení vývoje identity jedince, která se u dospívajícího pojí se silnou potřebou patřit k nějaké vrstevnické skupině. Výběrem vrstevnické skupiny má student možnost získat nové názory jeho vrstevníků, zkoušet různé formy komunikace, spolupráce, má možnost přemýšlet o chování a myšlení druhých osob, posilovat empatii, porozumět skupinovým hodnotám a normám. Skupiny vznikají na základě podobnosti a blízkosti jejích členů. Klima třídy je vždy dynamické a zahrnuje různé dimenze, které jsou úzce propojeny. První dimenzí je orientace na výkony, která se vyznačuje prospěchem a jinými úspěchy studenta. Druhou je dimenze vztahová, která se pojí s prožíváním studentů. Jestliže jsou ve škole pozitivně hodnoceni pouze nejúspěšnější studenti, vztahy mezi učiteli a studenty chápeme jako méně pevné, troskotající. Tento příklad se stává důkazem, že obě dimenze jsou ve školní třídě nepostradatelné, ale jen do určité míry (Krejčová, 2011).

6. 4. 3 Sociální opora u souboru dospívajících na základních a středních školách

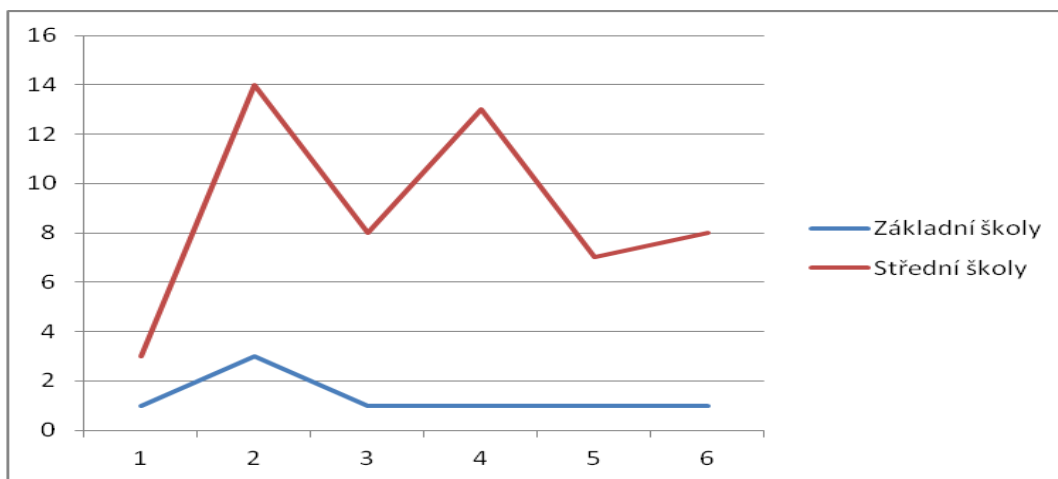
Graf 2 Sociální opora: kategorie matka na základních a středních školách

	Matka	Matka	Matka	Matka	Matka	Matka
Základní školy	35	17	21	15	12	12
Střední školy	29	3	14	10	7	9

Graf 3 Sociální opora: kategorie kamarád/ka na základních a středních školách

	Kamarád/ka	Kamarád/ka	Kamarád/ka	Kamarád/ka	Kamarád/ka	Kamarád/ka
Základní školy	4	27	29	30	38	27
Střední školy	1	27	17	16	25	26

Graf 4 Sociální opora: kategorie partner/ka na základních a středních školách

	Partner/ka	Partner/ka	Partner/ka	Partner/ka	Partner/ka	Partner/ka
Základní školy	1	3	1	1	1	1
Střední školy	3	14	8	13	7	8

Hypotéza 3: Percipovanou sociální podporou u dospívajících je matka se potvrdila.

Graf 2 znázorňuje sociální oporu v kategorii matka u žáků a studentů základních a středních škol v Nové Pace. Je patrné, že matka je optimálním protektivním faktorem pro dospívajícího a to jak na základních, tak středních školách. V grafu 3 je znázorněna sociální opora kamarádů a kamarádek, která se stala druhou prioritní kategorií po kategorii matka a to hlavně na základních školách. Graf 4 poukazuje na kategorii partner/ka, kde je vidět jasný rozdíl mezi základními a středními školami. Dospívající jedinci blízcí se dospělému věku již preferují partnerský vztah před matkou či kamarády.

„Sociální opora tvoří zážitkovou sféru v socializačním procesu dítěte, navozuje řadu příjemných pocitů, pocity empatie, lidské vzájemnosti, sociální přináležitosti, uznání apod. To vše vede k tomu, že dítě oporu blízkých lidí vyhledává, zejména v situacích, kdy pocituje nedostatek sil ke zvládnutí vlastními silami, či kde vlastní obranné a copingové mechanismy selhaly a dítě neví kudy kam.“ (Lašek, 2011, str. 109)

Je přirozené, že dítě ať už v dospívajícím nebo jiném věku, bude za svou největší sociální oporu považovat matku. Velice by mě překvapilo, kdyby se tato hypotéza nepotvrdila. Vždyť matka je prvním, s kým mám dítě kontakt ještě před tím, než se narodí.

Ať už chce nebo ne, je s matkou svázáno a je dobře, když se na ni obrací s problémy a cítí u ní pocit bezpečí. Naopak je pro mě drobně zarážející fakt, že lidé v dospívajícím věku jen málo považovali za sociální oporu otce. U chlapců kolem 14. roku by se to dalo předpokládat. Nicméně zůstává opora v rodině, a to nejdůležitější.

Tabulka 2 Výskyt rizikového chování u chlapců a dívek na ZŠ a SŠ v Nové Pace

	ZÁŠ	RŽS	RCHINT	SÁZENÍ	PPP+SEB	RCHSEX	AGR	KR	RIZSP
Chlapci	1,44	1,74	2,12	1,23	1,30	1,67	1,61	1,64	1,74
Dívky	1,40	1,96	1,92	1,27	1,80	1,63	1,47	1,52	1,33

Vysvětlivky: ZÁŠ = záškoláctví, RŽS = rizikový životní styl, RCHINT = rizikové chování na internetu, PPP+SEB = poruchy příjmu potravy a sebepoškozování, RCHSEX = rizikové sexuální chování, AGR = agresivita. KR = drobná kriminalita, RIZSP = rizikové sporty a chování v dopravě.

Hypotéza 4: Nejzávažnějším rizikovým jevem u dospívajících je užívání návykových látek se částečně potvrdila.

Průměrné výsledky rizikového chování u dospívajících zobrazuje tabulka 2. Nejzávažnějším jevem rizikového chování vyskytujícího se u chlapců je rizikové chování na internetu, u dívek je to pak rizikový životní styl, kam mimo jiné návykové látky spadají.

Zjištění této hypotézy pro mě bylo novým faktem, ačkoli z logiky věci jsou moderní technologie novým fenoménem a rozhodně vidáme mladé lidi častěji s mobilním telefonem, než s pivem nebo cigaretou. A že zrovna u dívek tato se tato otázka potvrdí, je pro mě zarážející. Nicméně současný svět tíhne téměř nejvíce k těmto dvou jevům, respektive tyto jevy jsou mezi lidmi velmi často „na očích“.

Kraus (2001) uvádí, že média spoluutvářejí duchovní svět a hodnotovou strukturu každého z nás. Děti a mládež přesvědčují o své nepostradatelnosti a jedinečnosti a ve svých důsledcích tak posilují jeho identitu.

S novými technologiemi vznikly nové termíny, např. kyberprostor – kybernetický prostor. Označuje virtuální svět, který je tvořen prostředky nových médií a moder-

ními technologiemi, jako jsou počítače, mobilní telefony, internet atd. Kyberprostor je protikladem reálného světa. Negativním termínem je také netholismus, což znamená závislost na výše zmíněných informačních technologiích. V souvislosti se zneužíváním nových médií, především internetu, vzrůstají v posledních letech sociálně patologické jevy. Velmi častým z nich je kyberšikana.

Kyberšikanu definujeme jako záměrné chování s cílem zesměšnit, ponížit, urazit, znevýhodnit jednotlivce nebo skupinu, a to za použití moderních technologií. Nejčastějšími prostředky jsou mobilní telefony a internet. Bohužel jejich dostupnost přináší oběti pocit, že nelze uniknout, že se daný čin může kdykoliv opakovat. Následky kyberšikany mohou způsobit psychické, somatické nebo psychosomatické potíže. Zvláště v období dospívání, kdy si jedinec dotváří svou identitu, může mít kyberšikana vliv na jeho sebehodnocení, sebeúctu nebo sebevědomí. (Vašutová, Panáček, 2013)

ZÁVĚR

Všechny oblasti rizikového chování, které jsou v práci popsány, představují velice závažnou problematiku. Některé příčiny takového chování, které se nevyskytují ve velké míře, se dají řešit ve spolupráci s rodiči, školou, nebo jinými institucemi. V dnešní společnosti se ale setkáváme s projevy rizikového chování, které bohužel mírnou cestou vždy řešit nejde. Dokonce lze říci, že se míra kriminality dětí mládeže, stále zvyšuje.

V teoretické části je vymezena problematika dospívání a jeho fáze. Dále je zde charakterizováno samo rizikové chování, včetně syndromu rizikového chování. Následují oblasti rizikového chování, vyskytující se nejčastěji u dospívajících. Samotnou kapitolu tvoří rodina, škola a prostředí vrstevnických skupin v procesu socializace v dospívání. Poslední kapitolou jsou pozitivně naladěni vrstevníci ve smyslu naplnění volného času činnostmi přinášející pozitivita pro společnost.

Cílem práce bylo zmapovat výskyt rizikového chování dospívajících v Nové Pace a zjistit, jakou souvislost mají faktory v podobě rodiny, školy a vrstevnické skupiny s rizikovým chováním, a také zda se jevy navzájem podmiňují. Práce je cílená na tuto problematiku především z důvodu velkého výskytu jevů rizikového chování mezi dětmi a mládeží.

Výzkum proběhl v osmých a devátých ročnících základních škol a v prvních a druhých ročnících středních škol. V mé bakalářské práci jsem použila kvantitativní výzkumnou strategii. Jako výzkumný nástroj byly použity dva typy standardizovaných dotazníků a jeden dotazník vlastní konstrukce. Výsledky výzkumného šetření jsou zpracovány pomocí tabulek a grafů. Tři ze čtyř hypotéz byly potvrzeny. Čtvrtá nepotvrzená hypotéza vyvrátila tvrzení, že nejzávažnějším rizikovým jevem u dospívajících je užívání návykových látek.

Zjištěné výsledky dokazují, že cíl výzkumné práce byl splněn. Symptomy rizikového chování v dané oblasti nejsou závažné tak, jak by dnešní společnost mohla předpokládat. Přesto mohou být zjištěné symptomy rizikového chování použity jako pomocný materiál při prevenci rizikového chování na základních a středních školách. Pro mě samotnou byla realizace této práce velkým přínosem, ať už z výzkumného, nebo sociálního hlediska.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Knižní zdroje

ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. Vyd. 1. Překlad Kristyna Křížová. Praha: Portál, 2004, 101 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80 – 717– 8808 – 2.

CARR-GREGG, Michael. *Psychické problémy v dospívání*. Vyd. 1. Překlad Denisa Šmejkalová. Praha: Portál, 2012, 142 s. ISBN 978– 802– 6200– 628.

ČERNÁ, Alena. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013, 150 s. Psyché (Grada). ISBN 978– 80– 247– 4577– 0.

GEISLEROVÁ, Eli a spol. *Mít přehled: průvodce informačními a poradenskými službami pro mládež v ČR*. 1. vyd. Praha: Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, 2012. ISBN 978– 808– 7449– 028.

HAVLÍK, Radomír a KOŤA, Jaroslav. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 174 s. ISBN 978– 80– 7367– 327– 7.

HELUS, Zdeněk. *Úvod do psychologie: učebnice pro střední školy a bakalářská studia na VŠ*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 317 s. Psyché (Grada). ISBN 978– 80 – 247– 3037– 0.

HOSKOVCOVÁ, Simona a SUCHOCHLEBOVÁ RYNTOVÁ, Lucie. *Výchova k psychické odolnosti dítěte: silní pro život*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 218 s. Pro rodiče. ISBN 978– 802– 4722– 061.

HUTYROVÁ, Miluše a spol. *Prevence rizikového a problémového chování*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978– 802– 4437– 255.

KABÍČEK, Pavel, Ladislav CSÉMY a Jana HAMANOVÁ. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2014, 343 s. ISBN 978– 80– 7387– 793– 4.

KIKALOVÁ, Kateřina a KOPECKÝ, Miroslav. *Úvod do studia prevence závislostí dětí a dospívajících*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 45 s. ISBN 978– 80– 244– 3928– 0.

KOUTEK, Jiří a KOCOURKOVÁ, Jana. *Sebevražedné chování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 128 s. ISBN 978– 807– 3673– 499.

KRÁTKÁ, Jana. *Aktuální otázky teorie výchovy: teoretická východiska, výzkumné nálezy a závěry pro praxi*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2011, 144 s. ISBN 978– 802– 1057– 272.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido – edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. Edice pedagogické literatury. ISBN 80– 731– 5004– 2.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978– 807– 3673– 833.

KRAUS, Blahoslav. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 157 s. Recenzované monografie. ISBN 978– 80– 7435– 411 – 3.

KREJČOVÁ, Lenka. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 226 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978– 802– 4734– 743.

LANGOVÁ, Marta a HEŘMANOVÁ, Vladislava. *Vybrané problémy utváření sociálního klimatu školy a třídy*. Vyd. 1. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2007, 72 s. ISBN 978– 80– 7044– 934– 9.

LAŠEK, Jan a Irena LOUDOVÁ. *Rodina jako základ vývoje morálky a občanských postojů dětí*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013, 116 s. ISBN 978– 80– 7435– 335– 2.

LAŠEK, Jan. *Sociálně psychologické klima školních tříd a školy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2001, 161 s. ISBN 80– 704– 1088– 4.

LAŠEK, Jan. *Sociální psychologie II*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011, 142 s. ISBN 978– 807– 4351– 167.

LAŠEK, Jan. *Sociální psychologie II*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, 142 s. ISBN 978– 80– 7041– 968– 7.

MACEK, Petr. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 2003, 141 s. ISBN 80– 717– 8747– 7.

MACEK, Petr. *Adolescence: Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999, 207 s. ISBN 80– 717– 8348– X.

MAREŠ, Jiří. *Sociální opora u dětí a dospívajících III*. Hradec Králové: Nucleus, 2003, 252 s. ISBN 80– 862– 2546– 1.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže: druhy agresí, přístupy k agresivnímu chování, poruchy chování, šikana*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 152 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978– 802– 4723– 105.

MCDOWELL, Josh a HOSTETLER, Bob. *Poradenství dospívajícím: snadno srozumitelný a moderní zdroj pomoci k padesáti hlavním problémům, jimž v současnosti čelí mladí lidé*. Vyd. 1. Praha: Návrat domů, 2013. ISBN 978– 807– 2552– 825.

NAKONEČNÝ, Milan. *Lexikon psychologie*. Vyd. 1. Praha: Vodnář, 1995, 397 s. ISBN 80– 852– 5574– X.

NĚMEC, Jiří. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido – edice pedagogické literatury, 2002, 119 s. ISBN 80– 731– 5012– 3.

Rizikové chování dospívajících a jeho prevence: 1. odborný seminář, 5. - 7. září 2000, SZÚ Praha. Praha: Free Teens Press, 2000. ISBN 80– 902898– 0– 0.

SKOPALOVÁ, Jitka. *Rodinná problematika*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 55 s. ISBN 978– 80– 244– 4037– 8.

SKOPALOVÁ, Jitka. *Záblesky bezpečí dítěte*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 38 s. ISBN 978– 80– 244– 2567– 2.

SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014, 147 s. Psyché (Grada). ISBN 978– 802– 4740– 423.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2005, 430 s. ISBN 80– 246– 1074– 4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2005, 467 s. ISBN 978– 802– 4609– 560.

VAŠUTOVÁ, Maria a PANÁČEK, Michal. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*. Vyd. 1. Ostrava: Universitas Ostraviensis, Facultas Philosophica, 2013, 137 s. ISBN 978– 807– 4641– 251.

Elektronické zdroje

Klinika adiktologie. Prevence. *Vymezení rizikového chování* [online]. 2011 [cit. 2015– 03– 06]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/377/3074/Vymezeni-rizikoveho-chovani>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* [online]. 2012, 2013 [cit. 2015– 03– 31]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/19621?highlightWords=rizikov%C3%A9+chov%C3%A1n%C3%AD>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Rizikové chování ve školním prostředí – rámcový koncept. Rizikové chování v dopravě* [online]. 2012, 2013 [cit. 2015– 03– 29]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/19623?highlightWords=rizikov%C3%A9+chov%C3%A1n%C3%AD>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Rizikové chování ve školním prostředí – rámcový koncept: Školní šikanování* [online]. 2012, 2013 [cit. 2015– 03– 29]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/19628?highlightWords=z%C3%A1vislostn%C3%AD+chov%C3%A1n%C3%AD>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Rizikové chování ve školním prostředí – rámcový koncept: Návykové látky – drogy* [online]. 2012, 2013 [cit. 2015– 03– 29]. Dostupné z:

<http://www.msmt.cz/file/19622?highlightWords=n%C3%A1vykov%C3%A9+látky>

Pražské centrum primární prevence. *Klima školní třídy a možnosti jeho měření* [online]. 2015 [cit. 2015– 03– 30]. Dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/ke-stazeni/klima-skoly-a-tridy/10-sociln-klimaklitccqlaek>

Pražské centrum primární prevence. *Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě – Adrenalinové a hazardní zábavy* [online]. 2010 [cit. 2015– 03– 31]. Dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/component/content/article/8-rizikove-sporty-a-rizikove-chovani-v-doprav?start=2>

PŘÍLOHY

Příloha A Dotazník vlastní konstrukce mapující chování ovlivňující zdraví

v dospívání

Dotazník posuzuje různé projevy chování, které mohou ovlivňovat Tvé zdraví a duševní pohodu. Posud', jak často se níže uvedené chování u Tebe vyskytovalo v uplynulém kalendářním roce. K posouzení četnosti použij škálu 1-5. **1= nikdy, 2= zřídka, 3= občas, 4= často, 5= vždy (stále).**

chování	1	2	3	4	5
Návštěva lékaře, výmluva na zdravotní stav					
Kouření cigaret					
Hraní na PC a z toho plynoucí neplnění povinností					
Experiment s jídelním chováním - držení diet, vyvolávání zvracení...					
20-30 minut trvající intenzivní tělesné cvičení, alespoň 3x týdně (aerobik, běh, plavání, cyklistika...)					
Užívání léků bez lékařského předpisu (ibalgin, paralen, lexaurin, léky na spaní aj.)					
Pití alkoholu					
Kouření marihuany					
Předčasné zahájení pohlavního života					
Posílání "vtipných" dopisů/zpráv, urážky na sociálních sítích					
Vyhýbání se zkoušení nebo písemné práci					
Agresivní chování ve škole					
Pravidelné trávení času na sociálních sítích v takové míře, že mi to neumožňuje plnit mé povinnosti					
Sebeпоškozování (řezání, pálení)					
Věnuji se aktivitám, které považuji za uklidňující a relaxační (koníčky, četba, poslech hudby...)					
Pravidelné pití nápojů bohatých na kofein a tein (káva, čaj, energetické nápoje)					
Opakované hraní na výherních automatech					
Každý den zahajují vydatnou snídání					
Užívání extáze					
Předčasné opouštění školní budovy					
Dlouhodobé, opakované týrání, ponižování, zesměšňování druhých					
Nechráněný sex					
Jím vyváženou a rozmanitou stravu (ovoce, zeleninu, mléčné výrobky, ryby, maso, drůbež...)					
Zdobení těla bez mechanického poškození (malování hennou)					
Užívání pervitinu					
Pozdní příchod na vyučování					
Agresivní chování vůči členovi/členům rodiny					
Střídání partnerů					
Trávení části svého volna fyzickou aktivitou nebo sportem (turistika, domácí kutilství...)					
Zdobení těla s porušením kůže, tkání (tetování, piercing, skarifikace)					
Opakované sázení (virtuální sázení, poker, ruleta, sazka aj.)					
Užívání heroinu					
Týrání zvířat					
Pohybové aktivity ohrožující zdraví a život (parkour, lezení na sloupy vysokého napětí, jízda na bruslích/skatu za autobusem, planking)					
Pravidelně spím celou noc (7 - 8 hodin)					
Otevřené projevy nepřátelství a agrese k jedincům jiného etnika či národnosti					

Dotazník (K-L-I-T)

Milí žáci,

v tomto dotazníku vám předkládáme výroky, které charakterizují zvláštnosti jednotlivých školních tříd i vás samotných. Nejsou zde správné a špatné odpovědi; nejedná se o zkoušku vašich schopností. Proto se pokuste pracovat pokud možno rychle, u jednotlivých odpovědí se příliš nezdržujte a žádnou odpověď byste neměli vynechat. Protože dotazník je zadáván ve vaší třídě anonymně; snažte se odpovídat pravdivě. Vaše odpovědi vás nemohou výraznějším způsobem znevýhodnit. Získané výsledky slouží k průzkumu školního prostředí a sociálního klimatu v jednotlivých třídách, na kterých obvykle mají zájem nejen učitelé, ale i samotní žáci. Děkujeme vám.

Žák Žákyně

Postupný ročník, do kterého teď právě chodíte, zakroužkujte:

Střední pedagogická škola: 1. 2. 3. 4.

Pečlivě vyplňte –zakroužkujte číslici na konci každé věty podle následujícího návodu:

4	3	2	1
silně souhlasím	mírně souhlasím	mírně nesouhlasím	silně nesouhlasím

1. V naší třídě mám několik důvěrných přátel.....	4	3	2	1
2. Mohl bych mít ve škole lepší výsledky, ale jen těžko se donutím k pravidelné práci.....	4	3	2	1
3. Když vím, že něco umím, nebojím se to ukázat.....	4	3	2	1
4. Když jsem v nesnážích, vím, že mi třída pomůže.....	4	3	2	1
5. Nejlepší ve škole je na sebe příliš neupozorňovat, být spíše v průměru.....	4	3	2	1
6. Obvykle se cítím dosti výkonný, mám pocit, že dosáhnou dobrého výsledku.....	4	3	2	1
7. V naší třídě se dovede většina žáků radovat ze školního úspěchu jednoho z nás.....	4	3	2	1
8. Při zkoušení chci především projít, na známce mi zas tak nezáleží.....	4	3	2	1
9. K řešení úkolů a problémů ve škole volím nejčastěji vlastní cestu, netoužím po spolupráci s ostatními ve třídě.....	4	3	2	1
10. Záleží mi na tom, aby ostatní ve třídě měli o mně co nejlepší mínění.....	4	3	2	1
11. Vynikající prospěch není obvykle člověku v dalším životě mnoho platný.....	4	3	2	1
12. Nerad se podřizuji společné práci celé třídy, to vždy znamená potlačit sám sebe.....	4	3	2	1
13. S většinou třídy je příjemné se sejit i mimo školu na společné akci.....	4	3	2	1
14. Když stojím ve škole před nějakým úkolem, mívám strach, netroufnu si na něj.....	4	3	2	1
15. Pracovat na nějaké společné akci třídy, to obvykle znamená, že méně pracovití se schovají za pracovitější; raději bych vynikl sám.....	4	3	2	1
16. V naší třídě se dovedeme při písemce či zkoušení vzájemně povzbuzovat, fandit si.....	4	3	2	1
17. Obvykle se ve škole při hodinách vyhýbám obtížným, nesnadno řešitelným situacím.....	4	3	2	1
18. O získané poznatky, vyřešené úkoly se jen nerad dělím se spolužáky, měli by se více snažit sami.....	4	3	2	1
19. Cítím, že do této třídy opravdu patřím.....	4	3	2	1
20. Často mívám pocit, že umím méně, než ostatní.....	4	3	2	1
21. V naší třídě je mnohem lepší parta, než v jiných třídách na naší škole.....	4	3	2	1
22. Mívám strach z možných překážek, váhám; neúspěchu se chci raději vyhnout.....	4	3	2	1
23. Úkoly, zadané celé třídě umíme dohromady řešit, máme na to dobrý systém.....	4	3	2	1
24. Víím, že špatně zvládám školní situace, proto chci být ve škole raději „neviditelný“.....	4	3	2	1
25. V naší třídě se cítím spokojen, vím, že mně třída „bere“.....	4	3	2	1
26. Když jde o nějakou důležitou věc, většina lidí v naší třídě se dovede sjednotit.....	4	3	2	1
27. V naší třídě si při učení vzájemně pomáháme.....	4	3	2	1

Nevyplňujte !

SUPKT: 1.....4.....7.....10.....13.....16.....19.....21.....23.....25.....26.....27.....	Suma...../.....
MOTNŠV : 2.....5.....8.....11.....14.....17.....20.....22.....24.....	Suma...../.....
SEPROS: 3.....6.....9.....12.....15.....18.....	Suma...../.....

Příloha C Dotazník KLIT (upravená forma)

E. Instrukce: Nyní **zhodnoť**, nakolik **uvedené charakteristiky vystihují Tvoji třídu**. Využij číselné hodnocení podle vzoru: 1 = silně nesouhlasím, 2 = nesouhlasím, 3 = mírně souhlasím, 4 = silně souhlasím

26. V naší třídě mám několik důvěrných přátel	1	2	3	4
27. Když jsem v nesnázích, vím, že mi třída pomůže	1	2	3	4
28. V naší třídě se dovede většina žáků radovat ze školního úspěchu jednoho z nás	1	2	3	4
29. Záleží mi na tom, aby ostatní ve třídě měli o mně co nejlepší mínění	1	2	3	4
30. S většinou třídy je příjemné se sejít i mimo školu na společné akci	1	2	3	4
31. V naší třídě se dovedeme při písemce či zkoušení vzájemně povzbuzovat, fandit si	1	2	3	4
32. Cítím, že do této třídy opravdu patřím	1	2	3	4
33. V naší třídě je mnohem lepší parta, než v jiných třídách na naší škole	1	2	3	4
34. Úkoly, zadané celé třídě umíme dohromady řešit, máme na to dobrý systém	1	2	3	4
35. V naší třídě se cítím spokojen, vím, že mně třída „bere“	1	2	3	4
36. Když jde o nějakou důležitou věc, většina lidí v naší třídě se dovede sjednotit	1	2	3	4
37. V naší třídě si při učení vzájemně pomáháme	1	2	3	4

Příloha D Dotazník SSQ6 – Social Support Questionnaire

C. Instrukce: V další části textu si přečti otázky a u každé napiš, kdo je Ti největší oporou. Můžeš uvést kohokoliv, vždy však pouze jednu osobu (např. matka, otec, babička, dědeček, sourozenec, kamarád, strýc, pedagog). U každé otázky může, ale nemusí, být stejná osoba. Pokud nemáš nikoho, kdo by Ti byl oporou, napiš „nikdo“. **Zakroužkováním číslice vyjádří svoji spokojenost s oporou u vybrané osoby** následovně: 1 = velmi nespokojen(a), 2 = dosti nespokojen(a), 3 = poněkud nespokojen(a), 4 = trochu spokojen (a), 5 = dost spokojen(a), 6 = velmi spokojen(a). Pokud se spleteš, nebo chceš svoji odpověď změnit, přeškrtni, co neplatí a znovu zakroužkuj novou odpověď.

	Kdo je Ti oporou? Napiš ↓	Tvoje spokojenost s oporou					
20. S kým můžeš počítat, že o Tebe bude pečovat, ať se ti stane cokoliv?		1	2	3	4	5	6
21. S kým můžeš počítat, že Tě uklidní, když Tě něco vyvede z míry?		1	2	3	4	5	6
22. S kým můžeš počítat, že Ti opravdu pomůže, když by ses cítil(a) zcela zničen(á)?		1	2	3	4	5	6
23. Kdo Tě přijímá úplně, takového (takovou) jaký(á) jsi; nejen to, co je na Tobě kladného, ale včetně Tvých záporných stránek?		1	2	3	4	5	6
24. S kým můžeš počítat, že rozptýlí Tvé obavy a úzkosti, když cítíš, že jsi ve stresu?		1	2	3	4	5	6
25. S kým můžeš počítat, že Ti pomůže, když jsi v napětí, aby ses cítil(a) uvolněně a uklidněně?		1	2	3	4	5	6